

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ**

Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

Андросюк Дарія Миколаївна

**ВЛАСНІ ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЯК ОСНОВА ФІНАНСОВОЇ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ**

Спеціальність 072 – фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок
Освітньо-професійна програма «Фінанси»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Магістр»

Науковий керівник:
Квасниця О. В.
к.е.н., доц. кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

Тернопіль – 2024

Анотація

Андросюк Д. М. Власні надходження місцевих бюджетів як основа фінансової незалежності місцевого самоврядування. Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, освітньо-професійна програма «Фінанси» – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2024.

У кваліфікаційній роботі розкриті теоретичні засади власних доходів місцевих бюджетів як чинника забезпечення фінансової незалежності місцевого самоврядування; оцінено практику формування власних доходів місцевих бюджетів від оподаткування, від господарської діяльності та використання майна; обґрунтовано резерви збільшення власних доходів місцевих бюджетів в сучасних умовах.

Annotation

Androsiuk D. M. Own revenues of local budgets as the basic of financial independence of local self-management. Manuscript.

Research for a master's degree in specialty 072 – Finance, banking, insurance and stock market, educational and professional program “Finance” – West Ukrainian National University, Ternopil, 2024.

The qualification paper examines the theoretical foundations of local budgets' own revenues as a factor in ensuring the financial independence of local self-government. It assesses the practices of generating local budgets' own revenues through taxation, economic activities, and asset utilization. Furthermore, it substantiates the potential reserves for increasing local budgets' own revenues in modern conditions.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретичні засади власних доходів місцевих бюджетів як основи фінансової незалежності місцевого самоврядування.....	8
1.1. Поняття фінансової незалежності місцевого самоврядування та значення власних доходів місцевих бюджетів у її забезпеченні.....	8
1.2. Сутність та складові власних доходів місцевих бюджетів.....	15
Розділ 2. Практика формування власних доходів місцевих бюджетів в Україні в умовах воєнного часу.....	23
2.1. Місцеві податки та збори як джерело формування власних доходів місцевих бюджетів.....	23
2.2. Надходження від господарської діяльності й використання майна як джерела формування власних доходів місцевих бюджетів.....	30
Розділ 3. Перспективи збільшення власних доходів місцевих бюджетів для зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування.....	37
Висновки.....	45
Список використаних джерел.....	49
Додатки.....	55

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах повномасштабної війни важливим завданням публічної влади, поряд з обороною країни від зовнішньої агресії, є забезпечення повноцінного надання суспільних благ для недопущення падіння рівня життя населення та зменшення негативних наслідків воєнних дій. Втілити ці завдання неможливо без належного фінансового забезпечення на усіх рівнях публічного управління, особливо на рівні місцевого самоврядування. На нього покладений основний обсяг відповідальності за продукування суспільних благ, які визначають якість життя суспільства.

Впродовж усього періоду незалежності нашої країни вагоме значення у формуванні фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування відіграють трансферти з державного бюджету та доходи за рахунок закріплених податків і зборів, які формують бюджетні ресурси різних рівнів бюджетної системи. Однак, в умовах воєнної агресії, коли уряд змушений сконцентрувати ресурси на захисті країни від ворога, постає потреба у посиленні самозабезпечення місцевої влади для повноцінної реалізації її функцій. Це вимагає зміцнення власних доходів місцевих бюджетів, які є основою забезпечення фінансової незалежності, що має отримати відображення в активізації наукових досліджень з цієї проблематики.

Питання формування бюджетних ресурсів на місцевому рівні, формування власних доходів місцевих бюджетів та забезпечення фінансової незалежності місцевого самоврядування доволі активно розглядаються у сучасній науковій літературі. Вони представлені у публікаціях таких сучасних зарубіжних вчених, як Х. Ціммерманн, П. Свяневіч, П. Сітек, Я. Стасяк, М. Зеллер-Вінклер та інші, а серед вітчизняних науковців – у працях А. Крисоватого, І. Луніної, С. Савчук, В. Дем'янишина, О. Кириленко, В. Кравченка, Л. Рябушки, В. Горина, І. Луніної, З. Лободіної, Б. Малиняка, К. Павлюк, В. Суторміної, І. Сидор, В. Опаріна та інші. Ці публікації розкривають теорію і практику формування власних доходів місцевих бюджетів, забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування в мирний час. Проте наукові праці, які розкривають специфіку

формування бюджетних ресурсів на місцевому рівні в умовах безпрецедентних безпекових ризиків, масштабного військового конфлікту представлені у науковій літературі недостатньо, що визначає актуальність теми роботи, її мету і завдання.

Мета дослідження. Мета кваліфікаційної роботи передбачає розкриття теоретичних засад власних доходів місцевих бюджетів у контексті забезпечення фінансової незалежності місцевого самоврядування, оцінювання відповідної практики для вироблення власного бачення шляхів збільшення власних доходів місцевих бюджетів в Україні в умовах безпекових ризиків і загроз.

Поставлена мета має складний характер, що визначає потребу у вирішенні низки дослідницьких завдань:

- висвітлити зміст фінансової незалежності місцевого самоврядування та значення власних доходів місцевих бюджетів у її забезпеченні;
- розкрити сутність та складові власних доходів місцевих бюджетів;
- оцінити значення місцевих податків та зборів як джерела формування власних доходів місцевих бюджетів;
- проаналізувати доходи від господарської діяльності й використання майна у складі власних доходів місцевих бюджетів;
- обґрунтувати перспективи збільшення власних доходів місцевих бюджетів для зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування.

Об'єктом дослідження є власні доходи місцевих бюджетів (на рівні України в цілому і на прикладі міського бюджету Городоцької міської громади Хмельницької області).

Предмет дослідження – економічні відносини, які супроводжують процес формування власних доходів місцевих бюджетів для забезпечення фінансової незалежності місцевого самоврядування.

Методологічна база. Розкриття визначених планом кваліфікаційної роботи дослідницьких завдань потребувало застосування комплексу загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Зокрема, при розкритті сутності власних доходів місцевих бюджетів, обґрунтуванні їх ролі у забезпеченні фінансової незалежності місцевого самоврядування були використані методи аналізу і синтезу, групування

та аргументації, порівняння, термінологічного аналізу, принцип детермінізму. Проведення аналізу практики формування власних доходів місцевих бюджетів потребувало застосування законів логіки, методів економічного аналізу, таких як структурно-динамічний аналіз, порівняння, табличний та графічний аналіз тощо. Виробити власну позицію щодо шляхів збільшення власних доходів місцевих бюджетів для зміцнення фінансової самостійності місцевого самоврядування допомогло застосування методів абстрагування, аргументації, ідеалізації, аналізу та синтезу.

Теоретичну і фактичну базу дослідження забезпечили наукова і навчальна література, зокрема монографії, наукові праці з тематики формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування, його фінансової незалежності, тези доповіді на наукових конференціях, аналітичні доповіді спеціалізованих дослідницьких центрів, дані Державного веб-порталу відкритих даних Openbudget.gov.ua, а також дані Гороδοцької міської ради Хмельницької області.

Наукова новизна одержаних результатів кваліфікаційної роботи полягає у поглибленні теоретичних засад формування власних доходів місцевих бюджетів з урахуванням сучасних чинників, які визначають їхню специфіку, а також у виробленні науково-практичних рекомендацій щодо задіяння резервів збільшення цих доходів для зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування.

Практичне значення отриманих результатів. Напрацьовані у цій роботі наукові ідеї мають практичну спрямованість і можуть бути аргументом для вжиття дій щодо вдосконалення правового забезпечення та інструментарію формування власних доходів місцевих бюджетів, які дадуть можливість зменшити обсяги бюджетних втрат і зміцнити фінансову самостійність місцевого самоврядування. Крім цього, напрацювання кваліфікаційної роботи можуть бути застосовані у навчальному процесі при викладанні дисциплін професійного блоку підготовки фахівців з фінансів.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел.

Апробація результатів дослідження. Окремі наукові ідеї та узагальнення авторки були представлені у колективних наукових публікаціях, розміщених у збірниках наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія:

1. Квасниця О., Андросюк Д. Фінансова незалежність місцевого самоврядування: теоретичний дискурс. *Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів*: збірн. матер. XXI Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених (м. Тернопіль, 24 трав. 2024 р.). Т. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2024.
2. Квасниця О., Андросюк Д., Мудрий Т. Перспективи зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування. *Фінансове забезпечення сталого розвитку*: збірник наукових праць. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. Вип. 4.

Повний обсяг роботи становить 56 сторінок комп'ютерного тексту. Основний зміст роботи викладений на 48 сторінках. У роботі 4 таблиці, 3 рисунки, 1 додаток. Список використаних джерел налічує 60 позицій.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЛАСНИХ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЯК ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

1.1. Поняття фінансової незалежності місцевого самоврядування та значення власних доходів місцевих бюджетів у її забезпеченні

В умовах розбудови демократичного суспільства актуальним питанням державотворення є розбудова ефективної системи місцевого самоврядування. Проблеми забезпечення фінансової бази діяльності органів місцевої влади навіть в умовах воєнного часу зберігають свою актуальність, оскільки їхнє вирішення є невід'ємною запорукою успішної демократизації суспільного життя, втілення конституційної норми щодо реалізації принципу народовладдя. Серед найбільш вагомих цілей еволюції місцевого самоврядування є зміцнення його фінансової самостійності, що може надати потужного поштовху до сталого економічного і соціального розвитку територіальних громад. Вагомість цих питань визначається також необхідністю реалізації зобов'язань щодо зміцнення в Україні інституту місцевого самоврядування, що постали перед нашою країною із приєднанням до Європейської хартії місцевого самоврядування.

Питання теоретичного обґрунтування фінансової незалежності місцевого самоврядування уже впродовж багатьох років широко дискутуються науковою спільнотою фінансового спрямування, однак єдності концептуальних підходів до її розуміння поки не досягнуто. В загальному під фінансовою самостійністю місцевого самоврядування розуміють логічний наслідок закріплення за органами місцевого самоврядування права самостійно вирішувати проблеми місцевого розвитку. У випадку, якщо таке право не має підкріплення у вигляді власних фінансових ресурсів органу місцевого самоврядування, то воно залишається лиш декларацією без реальних механізмів втілення. Позбавлене фінансових ресурсів місцеве самоврядування неспроможне задовольнити усі потреби населення, які

формується під впливом специфіки місцевого розвитку, а виступає лише у ролі агента центральної влади, що реалізує ухвалені нею рішення без урахування місцевої специфіки.

Питання тлумачення сутності поняття фінансової незалежності місцевого самоврядування має дискусійний характер. Більш того, у наукових публікаціях поряд із цим терміном отримали застосування інші близькі за змістом поняття фінансової автономії, фінансової самостійності та ін. Одна із провідних вчених з питань місцевого самоврядування О. Кириленко ототожнює поняття фінансової самостійності та фінансової незалежності, розуміючи під ними «незалежність органів місцевого самоврядування від загальнодержавних органів влади у прийнятті певних рішень щодо місцевих проблем і забезпечення їх вирішення відповідними коштами» [29, с. 34]. О. Величко розглядає поняття фінансової незалежності місцевого самоврядування більш широко, характеризуючи її «як економічний простір для діяльності місцевого самоврядування у межах певної території на принципах економічної ефективності й економічної доцільності» [10, с. 85]. Такий підхід до розуміння досліджуваного нами поняття дискусійний, адже органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль у реалізації соціальної політики, де критерії економічної ефективності й доцільності мають другорядне значення. Крім того, як слушно зазначає І. Луніна, «самостійність місцевих органів влади залежить не від фінансових ресурсів регіону взагалі, а від тих коштів, які перебувають у розпорядженні зазначених органів, тобто доходів відповідного бюджету» [42, с. 136].

К. Павлюк враховує зазначені недоліки дефініції фінансової незалежності місцевого самоврядування, розглядаючи це явище як «можливість самостійного вирішення питань комплексного фінансового забезпечення економічного й соціального розвитку території, що входять до компетенції відповідного рівня місцевого управління» [49, с. 91]. Отже, вчена розглядає фінансову незалежність більш широко, вбачаючи у цьому понятті здатність до вироблення пріоритетів економічного і соціального розвитку території. Разом з тим, К. Павлюк не згадує важливу умову того, щоб втілити цю спроможність до самостійного ухвалення

рішень у життя, яка полягає у забезпеченості суб'єкта управління власними фінансовими ресурсами. У цьому контексті більш вдалою з наукова позиція А. Лучка, який визначає фінансову незалежність як «можливість та здатність органів місцевого самоврядування самостійно в законодавчо визначених межах провадити фінансову політику та формувати й витратити фінансові ресурси з метою реалізації функцій цих органів і вирішення місцевих проблем» [45, с. 22]. Таким чином, у наведеній дефініції враховані дві визначальні риси фінансової незалежності місцевого самоврядування, а саме: чітко визначено право органів місцевого самоврядування на самостійне ухвалення управлінських фінансових рішень; визначено, що фінансова незалежність неможлива без надання права на отримання й розпоряджання власними фінансовими ресурсами.

Визнаючи переваги поданої А. Лучкою дефініції фінансової незалежності місцевого самоврядування, Ю. Напалкіна та А. Мейш зазначають, що вона не враховує вплив самої територіальної громади на формування й використання місцевих бюджетів [48, с. 314]. Між тим, потреби населення в демократичному суспільстві є визначальним чинником, що впливає на визначення цілей та пріоритетів бюджетної політики на місцевому рівні, скеровує рішення органу місцевого самоврядування. Цю позицію вдало обґрунтовує А. Крисоватий, який зазначає, що без урахування інтересів усіх суб'єктів публічного простору, в першу чергу населення, «публічні фінанси стають фінансовою інституцією окремої групи осіб – політиків та можновладців, які мають вплив на прийняття суспільно-політичних рішень» [36, с. 11]. Враховуючи цей момент, фінансову незалежність місцевого самоврядування доцільно характеризувати як реальну здатність територіальної громади впливати через органи місцевої влади на процеси формування централізованих фінансових ресурсів та напрями їхнього використання задля досягнення цілей економічного й соціального розвитку територіальної одиниці.

Частина науковців, які предметно вивчають проблеми розвитку місцевого самоврядування в Україні, віддають перевагу поняттю фінансової автономії. Так, М. Корнєєв розглядає це наукове поняття як «законодавчо обмежену систему

правоспроможностей органів місцевого самоврядування щодо самоврядування, розподілу та використання фінансових ресурсів» [34]. Крім порушення логічних законів формулювання наукових понять, це визначення не містить згадувань про роль територіальної громади в ухваленні рішень та про такий прояв фінансової незалежності, як право на самостійне визначення цілей та пріоритетних напрямів фінансової політики. Надто лаконічним є визначення фінансової автономії, подане В. Кравченком, який розглядає його як «фінансову незалежність цих органів при виконанні покладених на них функцій» [35]. Ототожнюючи поняття незалежності та автономії, вчений не розкриває, що ж саме доцільно розуміти під ними.

Більш деталізованим є бачення фінансової автономії Л. Клець, яка під нею розуміє: «по-перше, наявність в органу місцевого самоврядування прав самостійного прийняття рішень щодо формування своїх бюджетів і фінансування завдань і повноважень з метою забезпечення гідних умов для життєдіяльності громадян територіальних одиниць; по-друге, – реальну можливість місцевих органів за рахунок наявних в їх розпорядженні матеріально-фінансових ресурсів якісно та в повному обсязі забезпечувати населення суспільними товарами та послугами» [33]. Таким чином, учена наголошує, що забезпеченість власними фінансовими ресурсами не є самоціллю органу місцевого самоврядування, а лиш інструментом для задоволення інтересів населення й продукування суспільних благ. Цю думку розвиває А. Лучка, який зазначає, що «вищий ступінь фінансової незалежності передбачає право на самостійну законодавчу діяльність, яка здійснюється за власним правом, а не за дозволом органу вищого рівня» [44, с. 40].

Вирішити суперечність у тлумаченні понять незалежність та автономія допоможе звернення до енциклопедичної та довідкової літератури. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови за ред. В. Бусела автономність визначають як «самостійність, незалежність у вирішенні певних питань; ведення справ незалежно від чого-небудь» [9, с. 7], а незалежність – як «не підкореність комусь, чомусь; самостійність та рішучість у поведінці, діях» [9, с. 760]. Тобто,

видимих семантичних відмінностей між цими поняттями немає, однак бачимо підтвердження обґрунтованості позиції А. Лучки, що фінансову незалежність доцільно розуміти у її проактивній інтерпретації, не просто як відокремленість від впливу кого- або чого-небудь, а забезпечена правами, повноваженнями та фінансовими ресурсами можливість мешканців територіальної громади через органи місцевої влади самостійно вирішувати питання власного розвитку.

Важливим питанням фінансової незалежності місцевого самоврядування є з'ясування того, яким чином вона виявляється у практичній площині. Найбільш поширене бачення відповіді на це питання визначає, що ключова риса фінансової незалежності місцевого самоврядування полягає у володінні та розпорядженні органами місцевого самоврядування власними фінансовими ресурсами, при цьому їхній обсяг має відповідати закріпленім за цим органом повноваженням. У методологічному контексті фінансову незалежність місцевого самоврядування характеризують різні показники, зокрема й ті, якими оцінюють рівень фіскальної децентралізації, а саме: співвідношення доходів та видатків місцевих бюджетів до ВВП, рівень залежності місцевих бюджетів від трансфертів, частку власних та переданих доходів у сукупних ресурсах органу місцевого самоврядування та інші. Кожен із них відображає певний аспект прояву фінансової незалежності місцевого самоврядування.

Втілення положень про фінансову незалежність місцевого самоврядування простежується також у вітчизняному законодавстві, зокрема у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». У цьому документі визначено принципи функціонування місцевого самоврядування, які серед іншого передбачають його правову, організаційну й економічну самостійність. Фінансовим підґрунтям для виконання цих принципів є «економічна база місцевого самоврядування, яка об'єднує складові: майно територіальної громади, яке належить до комунальної власності; доходи місцевих бюджетів та інші кошти; земельні, водні, лісові та інші ресурси, які належать громаді на правах власності; спільне майно, яке належить кільком громадам на правах співволодіння» [51].

Якщо критично оцінити значення цих складових економічної бази органів місцевого самоврядування для формування їх фінансових ресурсів, то можна переконливо стверджувати про визначальну роль серед них доходів місцевих бюджетів. Більшість об'єктів комунальної власності представлені установами та закладами, які продукують суспільні послуги та є або неприбутковими, або функціонують з мінімальним рівнем рентабельності. Більш того, вагома частина цих об'єктів – це заклади соціальної сфери, які у фінансовому плані залежать від місцевого бюджету, а їхні власні доходи мають випадковий характер.

Впродовж першого десятиліття незалежності України органи місцевого самоврядування мали також право створювати позабюджетні грошові фонди для вирішення різних питань місцевого значення. Однак, після значних масштабів зловживань з коштами цих фондів, в сучасних умовах засновувати їх органи місцевого самоврядування не мають права. Однак, коли після довгих зволікань розпочав функціонувати ринок землі, у формуванні фінансової бази правової та управлінської незалежності місцевого самоврядування зростає роль ресурсної складової, а саме значення ефективного розпорядження земельними, лісовими, водними та іншими ресурсами для мобілізації фінансових ресурсів громади. Поряд із отриманням доходів від їх корисного використання у формі рентної чи орендної плати, громади також можуть відчужувати земельні ділянки для того, щоб акумулювати кошти на реалізацію крупних проєктів розвитку. Однак, ці кошти все одно враховуються у доходах місцевого бюджету, оскільки відповідно до принципу єдності каси, зарахування їх на інші рахунки, відмінні від рахунків місцевого бюджету, заборонено.

Певне місце у формуванні фінансових ресурсів місцевого самоврядування займають кошти, залучені від місцевих запозичень. Їх широко використовують у зарубіжній практиці, однак в Україні таких метод залучення ресурсів органами місцевого самоврядування має обмежене застосування з ряду причин: по-перше, через нерозвиненість вітчизняного фінансового ринку та його інфраструктури; по-друге, через недостатній рівень довіри населення до органів місцевої влади та нерозвиненість процедур розповсюдження боргових цінних паперів громад

серед їхніх мешканців; по-третє, нестача досвіду працівників місцевих органів влади у використанні цього методу мобілізації фінансових ресурсів. Попри те, що муніципальні позики потенційно здатні забезпечити надходження значних обсягів ресурсів у розпорядження органів місцевого самоврядування, вони аж ніяк не визначають рівень його фінансової незалежності. Навпаки, залучення коштів від випуску місцевих позик ставить місцеву владу у залежність від умов та вимог кредиторів.

Узагальнення цих аргументів підштовхує до висновку, що провідну роль у забезпеченні фінансової незалежності місцевого самоврядування мають доходи місцевих бюджетів. Однак, таке твердження є не повністю вірним, адже значну частину цих доходів утворюють міжбюджетні трансферти, а також надходження від переданих (закріплених) загальнодержавних фіскальних платежів та інших джерел. Так, надходження до місцевого бюджету субвенцій жодним чином не позначається на фінансовій незалежності місцевого самоврядування, оскільки органи місцевої влади виступають лише виконавцями рішень центральної влади щодо цих коштів. Або у випадку із закріпленими податками і зборами органи місцевого самоврядування практично позбавлені можливості впливати на їхнє впровадження, корегувати елементи, а лише мають право на отримання частки від їхньої сплати. Отож, фінансова незалежність місцевого самоврядування визначається не усією сукупністю доходів місцевих бюджетів, а тільки тією їх частиною, яка є результатом рішень, ухвалених місцевими радами. Поряд із місцевими податками та зборами, цю незалежність місцевого самоврядування забезпечують також неподаткові надходження, які визначаються підсумками діяльності місцевої влади.

Підсумовуючи дискусію щодо розуміння сутності фінансової незалежності місцевого самоврядування доцільно визнати, що її реалізація на практиці може дати вагомий позитивний ефект, стимулюючи розвиток територіальних громад та сприяючи підвищенню якості життя населення. Серед головних переваг цього принципу організації місцевого самоврядування І. Луніна виділяє «можливість кращого урахування вподобань та інтересів громадян» [41, с. 31], що винятково

важливо в умовах демократизації суспільства та впровадження ідей сталого розвитку в усі аспекти суспільного життя. Поділяючи цю думку, О. Василик вбачає переваги фінансової незалежності місцевого самоврядування у поліпшенні ефективності роботи органів місцевої влади, стимулюванні проактивної позиції органів місцевої влади щодо впливу на вирішення проблем місцевого значення, встановленні кореспонденції між управлінськими рішеннями та фінансовими ресурсами [8, с. 120].

1.2. Сутність та складові власних доходів місцевих бюджетів

Розкриваючи питання фінансової незалежності місцевого самоврядування загалом слід визнати, що воно в першу чергу торкається проблеми фінансової самостійності місцевих бюджетів. Зважаючи на вагу місцевих бюджетів у складі фінансових ресурсів місцевого самоврядування, їхню роль у фінансуванні благ та послуг суспільного користування, самостійність місцевої влади у формуванні місцевих бюджетів є ключовим виразником їх фінансової незалежності. Серед ознак такої самостійності у науковій літературі вирізняють:

- відокремленість місцевих бюджетів від інших складових бюджетної системи. Ця норма, що була актуальною в час будівництва планової економіки, коли усі місцеві бюджети розглядали як частину загальнодержавного бюджету, в сучасний період значною мірою втратила актуальність;

- право на отримання до місцевого бюджету власних і закріплених доходів для забезпечення належного фінансування покладених на органи місцевої влади повноважень. До проведення реформи децентралізації та супутньої їй реформи бюджетного законодавства ця норма мала дещо декларативний характер, адже спостерігалась тотальна залежність місцевих бюджетів від трансфертів, а роль власних доходів у їхньому формуванні була мізерною;

- право на власний розсуд визначати спрямованість використання коштів місцевого бюджету. Незважаючи на те, що структура видатків місцевих бюджетів

визначається рішенням місцевої ради, відносна варіативність стосується лиш тієї частини видатків, які спрямовані на потреби місцевого розвитку. Для так званих «захищених» видатків бюджету (термін, який знову став актуальним з початком масштабної війни в Україні) ця норма практично не діє, оскільки їхні розміри визначаються не стільки рішеннями місцевої влади, скільки вимогами чинного законодавства щодо оплати праці, внесків на соціальне страхування, тарифів на комунальні послуги та ін.;

– право на самостійне розпорядження вільними бюджетними коштами, які утворились внаслідок перевиконання показників місцевого бюджету. Відповідно до бюджетного законодавства, вилученню з місцевого бюджету підлягає тільки частина його доходів в межах реверсної дотації, інші ресурси залишаються на розсуд місцевої влади;

– право на отримання додаткових доходів (джерел покриття) додаткових видаткових повноважень, переданих місцевому самоврядуванню за рішенням органів державної влади. Незважаючи на декларування цієї норми, на практиці органи місцевого самоврядування нерідко зіштовхуються з проблемою нестачі переданих бюджетних ресурсів для покриття необхідних видатків, що змушує їх спрямовувати на ці цілі власні доходи.

Помітно, що розуміння фінансової незалежності місцевого самоврядування концентрується переважно на видатковій частині місцевих бюджетів, а також проблемі покриття додаткових видатків переданими ресурсами. Однак, головною ознакою фінансової незалежності є саме незалежність у формуванні фінансової бази діяльності місцевого самоврядування, яка визначається показниками власних доходів.

У науковій літературі представлено значний перелік ознак класифікації доходів місцевих бюджетів, кожна із яких наголошує на певному аспекті, який розкриває їхню багатосторонню сутність. Однак, зважаючи на предмет нашого наукового інтересу, важливою ознакою класифікації є територіальна локалізація доходів, за якою надходження до місцевого бюджету розділяють на такі групи:

– доходи, утворені за рахунок реалізації фіскального потенціалу економіки територіальної громади та які повністю чи частково надходять до її місцевого бюджету (власні та закріплені доходи);

– доходи, утворені за рахунок реалізації фіскального потенціалу інших територіальних громад, які через механізм бюджетного вирівнювання надходять до місцевого бюджету конкретної територіальної громади (дотації та субвенції).

Отож, не усі доходи, які належать до першої групи визначають рівень фінансової незалежності місцевого самоврядування, а тільки їх власна частина. Але питання того, що слід розуміти під власними доходами місцевих бюджетів та які види дохідних джерел до них зараховувати досі залишається відкритим. Відповідно до економічної природи їхнього походження, власні доходи місцевих бюджетів – це «доходи, які формуються внаслідок рішень, ухвалених місцевими органами самоврядування» [38, с. 95]. Хоча це формулювання в цілому відповідає поняттю власних доходів, воно занадто «розмите» у частині визначення причин їхнього виникнення. Дійсно, рішеннями місцевого самоврядування схвалюють показники розподілу трансфертів, які надійшли до місцевого бюджету, а також затверджуються обсяги надходження загальнодержавних податків та зборів, але визначити їх як власні доходи неможливо.

Роботи С. Буковинського [6], Н. Лободи [39], І. Луніної [43], Я. Пушака [52] містять подібні підходи до тлумачення економічного змісту власних доходів місцевих бюджетів. Вони розвивають формулювання, представлене раніше. Так, на думку цих науковців, власними доцільно розуміти доходи, «які мобілізуються місцевою владою самостійно на базі власних рішень та за рахунок джерел, попередньо визначених місцевими органами влади» [43, с. 35]. Таким чином, у поданій дефініції міститься важливе доповнення, що конкретизує власні доходи, зараховуючи до них тільки ті, які утворюються на базі визначених місцевою радою дохідних джерел. Тобто, для визнання доходу власним місцева рада має визначати усі аспекти його надходження – від джерела утворення до розміру справляння.

У наукових публікаціях Н. Вовни [12, с. 55], В. Дем'янишина [19, с. 176] представлено думку, що в основу визначення дефініції власних доходів місцевих бюджетів має бути покладений функціональний підхід. За цим баченням, під власними доходами доцільно розуміти «власні доходи – це грошові кошти, що повністю належать місцевим бюджетам, та у твердо фіксованому розмірі зараховуються до них, не надходячи до бюджетів вищого рівня і не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів» [12; 19]. Ми визнаємо, що у період існування моделі міжбюджетних відносин, коли у місцевих бюджетах усі доходи розподілялись на кошики для визначення міжбюджетних трансфертів це визначення власних доходів мало раціональний зміст. Однак, із реформуванням моделі розподілу доходів між бюджетами різного рівня та зміною методики визначення бюджетних трансфертів воно втратило свою актуальність. Більш того, вважаємо недоречним вживання терміну «грошові кошти», оскільки коштів у негрошовій формі не існує. Також не до кінця зрозумілим є формулювання щодо «твердо фіксованого розміру», під який можуть підпадати як власні, так і закріплені доходи місцевого бюджету.

Найбільш детальним, на наш погляд, є визначення ключових ознак власних доходів місцевих бюджетів, представлене у наукових працях О. Кириленко [30, с. 37] та І. Сидор [55]. На їхню думку, для визнання їх власними, доходи місцевих бюджетів мають відповідати низці вимог, а саме:

- територіальна локалізація доходів, що дає можливість встановити зв'язок між податковими надходженнями до бюджету та рішеннями місцевої ради щодо впровадження фіскальних платежів, визначення їхніх елементів. Погоджуючись із цією ознакою, все ж не можемо зрозуміти, чому авторки обмежують цю ознаку виключно для податкових доходів, адже вагома частина неподаткових доходів також підпадає під критерій територіальної локалізації (наприклад, поступлення від надання платних послуг, продажу земельних ділянок та ін.);

- повний контроль з боку органу місцевого самоврядування за процесами їхнього справляння. Однак, якщо О. Кириленко розуміє під цим встановлення ставок оподаткування, розмірів плати за надання послуг місцевого значення, то

I. Сидор розуміє під цим критерієм участь місцевої влади в адмініструванні цих платежів. Зауважимо, що на теперішній час усі податкові платежі, які надходять до місцевих бюджетів, підпадають під адміністрування податковими органами, а органи місцевого самоврядування не мають таких повноважень. Зважаючи на ці аргументи, вважаємо формулювання цього критерію зарахування доходів до власних дискусійним;

– самостійне визначення органом місцевого самоврядування цільового спрямування надходжень з урахуванням пріоритетів економічного і соціального розвитку територіальної громади. Вважаємо визначення цієї вимоги як критерію для ідентифікації власних доходів місцевих бюджетів недоречним, адже вона не стосується процесу формування бюджетних ресурсів, а може характеризувати видатки бюджету. Оскільки іманентною ознакою податку є відсутність цільового спрямування, то жоден податок, який надходить до місцевих бюджетів за цим критерієм не може розглядатись як його власні доходи. Звісно, якщо місцеве самоврядування для реалізації проекту розвитку чи інших інвестиційних цілей вирішує продати земельну ділянку чи інше майно комунальної власності, то можна прослідкувати чітке розуміння цільового спрямування коштів. Отож, ця ознака має похідний стосунок до власних доходів місцевих бюджетів та не може розглядатись як критерій для їхньої ідентифікації.

Зважаючи на наведені аргументи, вважаємо за раціональне визначати у якості критеріїв для ідентифікації власних доходів місцевих бюджетів такі як: по-перше, територіальна локалізація, під якою ми розуміємо залежність від рішень органу місцевого самоврядування як щодо визначення їхніх параметрів (ставок, бази справляння та ін.), а також зусиль щодо розвитку бази утворення (рівень розвитку підприємництва, стан ринку нерухомості, використання різних видів ресурсів, розвиток транспортної інфраструктури та ін.); по-друге, повне зарахування до місцевого бюджету, без розщеплення між бюджетами різного рівня.

Якщо сфокусувати увагу на конкретних видах доходів, які мають ознаки власних, то «до них належать такі: місцеві податки і збори; платежі, впроваджені

органами місцевого самоврядування; доходи від реалізації та оренди майна комунальної форми власності та комунальних підприємств; плата за ліцензії та сертифікати; адміністративні штрафи і санкції» [55]. Найбільшу фіскальну роль серед цих джерела власних доходів на сьогодні відіграють місцеві податки та збори, значення яких суттєво зросло після бюджетної реформи 2015 року.

Відповідно до норм Податкового кодексу України, місцеве оподаткування в нашій державі представляють такі фіскальні платежі як: податок на майно (який має складну структуру і об'єднує кілька незалежних фіскальних платежів), єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір. Зауважимо, що в рамках бюджетної реформи кількість місцевих податків та зборів була переглянута, з них вилучено фіскально незначимі платежі, які лише вимагали значних витрат на адміністрування. Зростання ролі місцевих податків було продиктоване переведенням до цього статусу окремих загальнодержавних податків, таких як єдиний податок та податок на майно.

Особливою ознакою місцевих податків та зборів є те, що їх впровадження на території громади відбувається відповідно до рішення місцевої ради. Однак, в Україні право місцевого самоврядування на введення чи скасування податків та зборів сильно обмежене. Так, право вводити ці податки є безумовним, тобто територіальна громада не має можливості відмовитись від нього, а може лише визначати його елементи (корегувати базу оподаткування, встановлювати ставки та ін.). Єдиними з цього переліку фіскальними платежами, які місцева рада може не вводити, є туристичний збір та збір за місця для паркування транспортних засобів. Знову таки, законодавство чітко визначає межі ставок місцевих податків, якими мають керуватись органи місцевого самоврядування. Це дає підстави стверджувати про обмежену фінансову незалежність місцевого самоврядування у частині контролю за власними доходами місцевого бюджету.

Усі ознаки власних доходів місцевих бюджетів характерні для податку на майно, який є одним із найвагоміших за фіскальним ефектом місцевих податків. Об'єктом оподаткування цим податком виступає нерухоме та рухоме майно, що належить фізичним і юридичним особам та зареєстроване на території громади.

На практиці податок на майно функціонує у формі кількох конкретних податків: податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортного податку; земельного податку та орендної плати за землю. Незважаючи на те, що в науковій літературі складові податку на майно визначають як форми податку на багатство, в Україні він фактично не реалізує свого регуляторного потенціалу. Так, збереження кількісного підходу до визначення бази податку на нерухомість нівелює значення розташування нерухомості, її вартість при визначенні суми податку, що виступає чинником дискримінації платників із нижчим рівнем доходу і є лояльним до заможних прошарків суспільства. Практично не помітний у фіскальному значенні транспортний податок, введення якого було обумовлене задумом посилення податкового навантаження на заможні верстви населення, рівень добробуту яких дозволяє здійснювати придбання вартісних автомобілів преміум-класу.

Складним за своєю природою являється єдиний податок, який сплачують платники податків, що використовують спрощену систему оподаткування. Для фізичних осіб – підприємців ставки податку визначені у фіксованих сумах до розміру прожиткового мінімуму, а для юридичних осіб – у відсотках до обороту з урахуванням податку на додану вартість або без нього. Головна ідея, яка була покладена в основу впровадження єдиного податку – спрощення податкового обліку для дрібного бізнесу, який замість значної кількості податків та зборів отримав можливість сплачувати єдиний податок. Однак, зважаючи на бюджетні втрати від використання схем для мінімізації податкових зобов'язань за рахунок єдиного податку, які масово застосовують крупні суб'єкти господарювання, а також природу цього податку, який фактично об'єднав у своєму складі значну кількість загальнодержавних платежів, у 2024 році було піднято питання про перерозподіл надходжень від єдиного податку на користь державного бюджету для зменшення його дефіциту.

Туристичний збір та збір за місця для паркування транспортних засобів об'єднує те, що вони є фіскально незначимими при формуванні доходів місцевих бюджетів. Туристичний збір, об'єктом обкладення яким є вартість готельних

номерів у закладах розміщення туристів, задумувався як фінансальний інструмент для акумуляції ресурсів на фінансування програм розвитку туристичної сфери. Однак, незначні надходження від його сплати, зумовлені недостатнім рівнем розвитку внутрішнього туризму (що в умовах масштабної війни стало ще більш неактуальним) практично нівелювали можливість реалізації цієї ідеї. Збір за місця для паркування транспортних засобів спрямований на отримання доходу до місцевих бюджетів від діяльності паркувальних майданчиків та спеціально облаштованих для цього місць, а його сума розраховується відповідно до площі цих територій. Ключовим недоліком функціонування цього збору є те, що його фінансальне значення нівелюється проблемою значних масштабів зловживань при роботі паркувальних майданчиків, вирішення якої поки не досягнуто.

Розділ 2

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ВЛАСНИХ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

2.1. Місцеві податки та збори як джерело формування власних доходів місцевих бюджетів

Забезпечення фінансової незалежності місцевого самоврядування володіє вагомим потенціалом прискорення економічного і соціального розвитку громад, покращення добробуту їх мешканців. До безумовних переваг надання фінансової незалежності місцевому самоврядуванню належать наступні: підвищення рівня відповідальності органів місцевої влади за обґрунтованість власних рішень щодо управління бюджетними ресурсами, зростання їхньої мотивації до розширення економічної бази формування доходів бюджету, зокрема щодо сприяння більш повному надходженню податків та зборів, які наповнюють місцевий бюджет. Це підвищує рівень довіри населення до власних інститутів, завдяки чому населення більш свідомо ставиться до сплати фіскальних платежів. В підсумку, посилення фінансової незалежності місцевого самоврядування обертається підвищенням рівня добробуту мешканців територіальної громади.

Теоретичне обґрунтування власних доходів місцевих бюджетів довело, що головну роль у забезпеченні фінансової незалежності місцевого самоврядування відіграють місцеві податки і збори. Впроваджені на початку незалежності нашої держави, вони впродовж багатьох років займали другорядне місце серед джерел наповнення місцевих бюджетів. Причиною цього був сам склад цих податків і зборів, які були неспроможними забезпечити значні надходження до бюджету через дріб'язковість об'єкта оподаткування та обмеження бази розрахунку сум податкових зобов'язань. Водночас, широко практикувалось надання значних пільг зі сплати місцевих податків та зборів, а місцеві ради для збереження своєї підтримки серед мешканців та бізнесових кіл громад утримували ставки податків

на мінімальному рівні. Наслідком цього було мізерне значення місцевих податків та зборів як дохідного джерела місцевих бюджетів – на рівні 4-6% від підсумку та низький рівень фінансової незалежності місцевого самоврядування.

Проведення у 2015 році глибокої бюджетної реформи призвело до різкої зміни фіскального значення місцевих податків та зборів у формуванні ресурсів місцевих бюджетів, цей показник збільшився у кілька разів. Однак, це зростання мало значною мірою «штучне» походження, оскільки було спричинене зміною статусу єдиного податку із загальнодержавного та місцевий. Відповідно, тепер він враховується у надходженнях місцевих податків та зборів, хоча раніше до місцевих бюджетів зараховуватися у статусі закріпленого податку.

Відповідно до нового складу місцевих податків та зборів, сукупний обсяг їхнього надходження до місцевих бюджетів упродовж останніх років зростає. Так, у 2023 році він становив понад 100,0 млрд грн, а за три квартали 2024 року – більше 87,7 млрд грн. Завдяки цьому, питома вага місцевих податків та зборів у складі загальних доходів місцевих бюджетів установилась на рівні 23-24% у довоєнні роки, 20-21% – у перші роки масштабної війни з росією, 25% – за перші квартали 2024 року. Причини «просідання» цього показника у 2022-2023 рр. були зумовлені фіскальними наслідками впровадження ліберальної податкової системи з початком війни з росією, коли для адаптації економіки до роботи в умовах воєнного часу було впроваджено податкові пільги для малого бізнесу та інші новації, які в основному торкнулись місцевих податків. Однак, повернення до звичних параметрів податкової системи призвело до підвищення показника у 2024 році. Також стабілізувався на рівні 15-16% показник питомої ваги місцевих податків та зборів у доходах без урахування трансфертів (власних і закріплених). Ці показники дають підстави зробити висновок про поступальне підвищення рівня фінансової незалежності місцевого самоврядування, що виявляється через зростання ролі власних податкових доходів у формуванні бюджетних ресурсів територіальних громад (рис. 2.1).

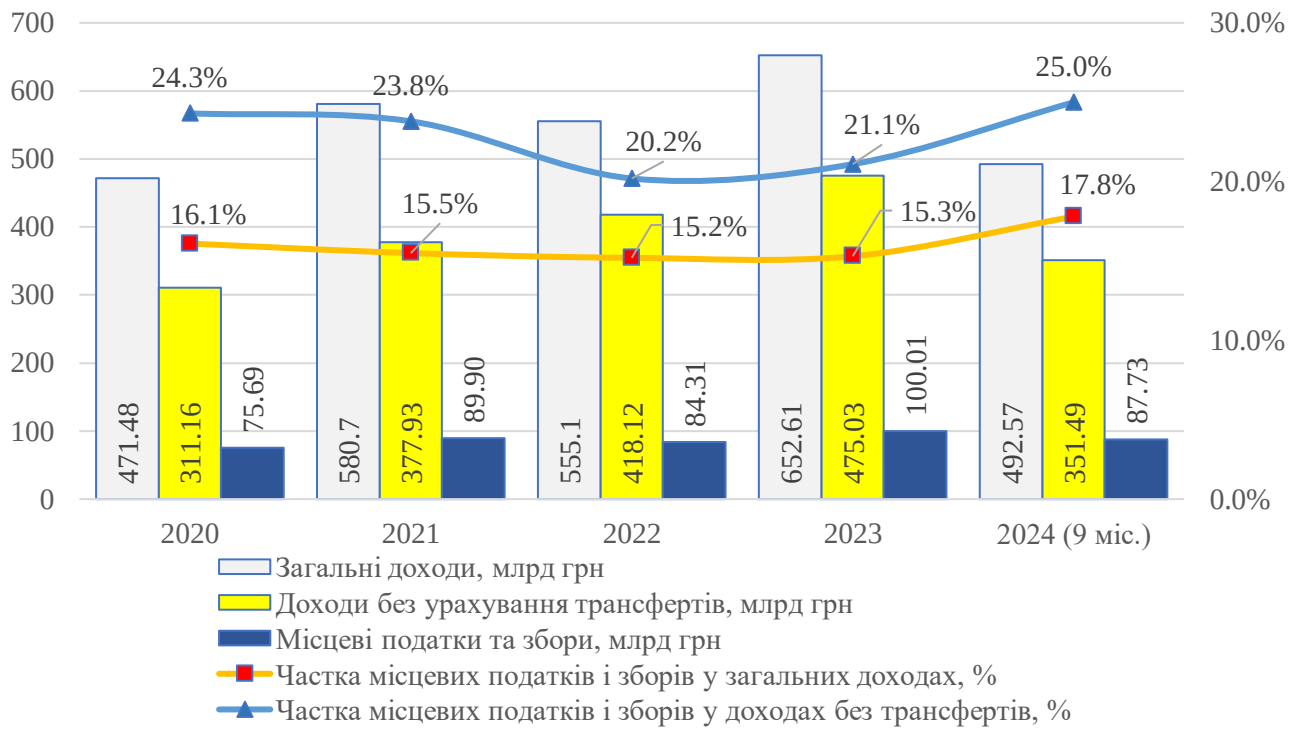

Рис. 2.1. Загальні доходи та власні податкові доходи місцевих бюджетів України у 2020-2024 рр.

Джерело: побудовано за даними [24]

Найбільше фіскальне значення серед місцевих податків та зборів має єдиний податок, який у 2023 році забезпечив надходження понад 55,8 млрд грн, а за три квартали 2024 року – майже 50,2 млрд грн. Таким чином, від єдиного податку формується щорічно близько 55-60% сукупного обсягу надходжень місцевих податків та зборів до місцевих бюджетів. Основний внесок у цю суму здійснює сплата єдиного податку фізичними особами – підприємцями, для яких він свого часу і був впроваджений. Вони у 2023 році сплатили до місцевих бюджетів 38,0 млрд грн єдиного податку, або майже 70% від підсумку. Окремо у бюджетній звітності виділяють суми сплаченого єдиного податку аграрними виробниками – у 2023 році 5,9 млрд грн, за період з початку 2024 року – 3,6 млрд грн (табл. 2.1).

Для єдиного податку притаманний високий рівень стійкості надходжень до чинників зовнішнього середовища. Так, на відміну від податку на майно, у 2022 році надходження єдиного податку не скоротились, хоча для нього також були впроваджені пільгові умови сплати. Більш того, за підсумками 2022 року єдиний

податок показав незначне зростання надходжень – майже на 1,0 млрд грн, тоді як доходи місцевих бюджетів від справляння податку на майно зменшились на 6,5 млрд грн. У перший рік масштабної війни дещо скоротились надходження єдиного податку від фізичних осіб через надання їх права відстрочення сплати та тимчасового її припинення на період воєнного часу, натомість в 1,5 рази зросли надходження від юридичних осіб, які отримали право тимчасово перейти на спрощену систему оподаткування.

Таблиця 2.1

**Показники надходження місцевих податків і зборів
до місцевих бюджетів України у 2020-2024 рр., млрд грн**

Показники	2020	2021	2022	2023	2024 (9 міс.)
Місцеві податки, в т.ч.:	75,69	89,90	84,31	100,01	87,73
Податок на майно, в т.ч.:	37,43	43,24	36,79	43,83	37,26
На нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	5,76	7,82	7,12	9,14	7,79
Земельний податок	12,81	13,84	11,13	12,09	9,61
Орендна плата за землю	18,66	21,42	18,44	22,44	19,69
Транспортний податок	0,20	0,16	0,10	0,16	0,17
Збір за місця для паркування транспортних засобів	0,09	0,13	0,10	0,15	0,13
Туристичний збір	0,13	0,24	0,19	0,22	0,17
Єдиний податок, в т.ч.:	38,03	46,28	47,23	55,81	50,17
Єдиний податок з фізичних осіб	27,63	34,81	32,89	38,00	40,52
Єдиний податок з юридичних осіб	5,07	6,18	9,84	11,94	6,02
Єдиний податок з сільськогосподарських виробників	5,34	5,29	4,49	5,86	3,63

Джерело: побудовано за даними [24]

Другим за значенням у формуванні власних доходів місцевих бюджетів серед місцевих податків є податок на майно, який об'єднує у своєму складі кілька окремих фіскальних платежів. Від оподаткування різних видів майна у 2023 році до місцевих бюджетів надійшло 43,8 млрд грн, що практично відповідає рівню останнього довоєнного року, але в 1,2 рази більше значень 2022 року. За період з початку 2024 року місцеві бюджети отримали 37,3 млрд грн податку на майно. Якщо поглянути на структуру надходжень податку на майно у розрізі окремих складових, то можна помітити, що провідну роль у ньому відіграє оподаткування

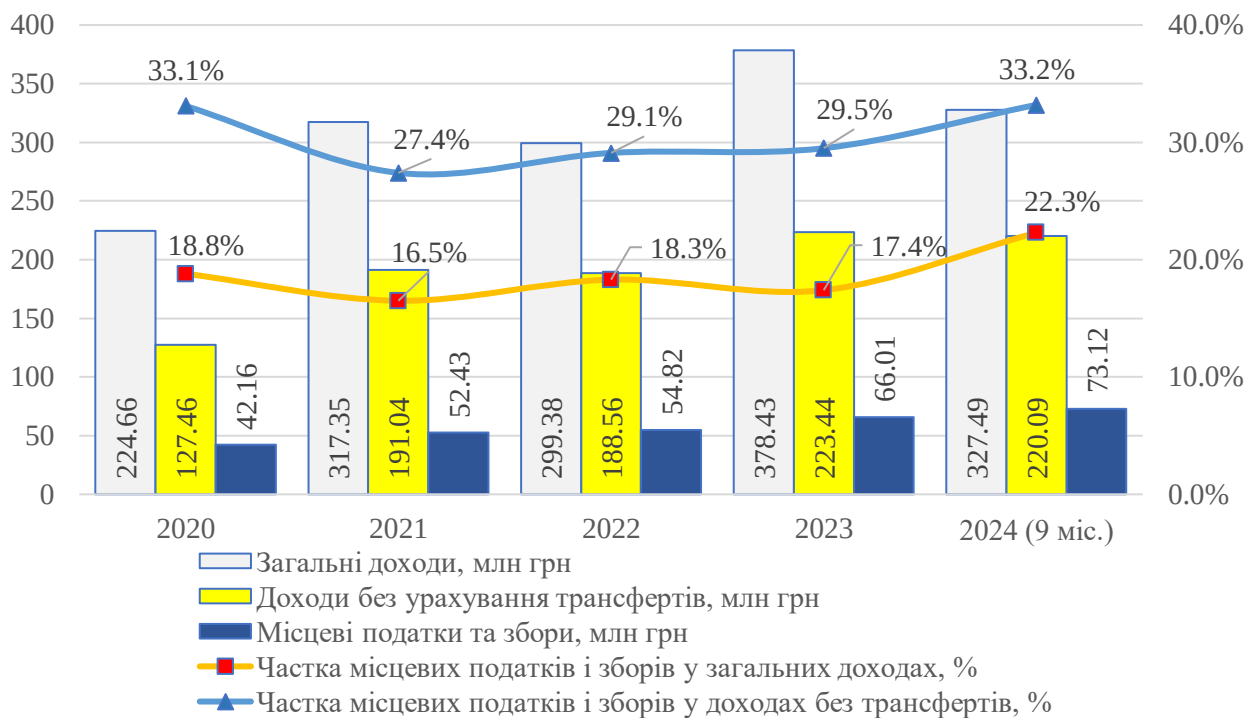
земельних ресурсів. Від земельного податку та орендної плати за землю місцеві бюджети України у 2023 році отримали майже 80% від суми податку на майно, або 34,5 млрд грн, решту забезпечило оподаткування нерухомості й транспорту.

В основі таких відмінностей у фіскальній віддачі від оподаткування різних видів майна лежить різний підхід до визначення бази оподаткування. Введення у дію ринку землі, проведення інвентаризації земельних ресурсів, оновлення грошової оцінки землі дали можливість суттєво наростити надходження від земельного податку та орендної плати. Натомість, в оподаткуванні нерухомості досі зберігається кількісний підхід до оподаткування на основі площі об'єкту, а ставки податку та пільги виключають більшість населення з числа платників.

Для підтвердження загальноукраїнських тенденцій у формуванні доходів місцевих бюджетів від місцевих податків та зборів, оцінюванні їхнього впливу на фінансову незалежність місцевого самоврядування простежимо відповідну динаміку на рівні конкретної територіальної громади. Для проведення оцінки обрано одну із фінансово стійких територіальних громад Хмельницької області – Городоцьку міську територіальну громаду. Отож, показники рис. 2.2 свідчать, що на відміну від сукупних доходів міського бюджету та доходів без урахування міжбюджетних трансфертів, надходження від сплати місцевих податків і зборів є більш стійкими до впливу зовнішніх чинників і загроз. Навіть у умовах війни вони продовжили збільшуватись, а в останні два роки ця динаміка прискорилась. Зокрема, за підсумками трьох кварталів 2024 року до міського бюджету від сплати місцевих податків і зборів надійшло 73,1 млн грн, що більше, ніж за увесь попередній рік (рис. 2.2).

Показники, які характеризують фінансову незалежність громади навіть вищі за загальноукраїнські. Зокрема, питома вага місцевих податків та зборів у формуванні сукупних доходів Городоцького міського бюджету за останні роки зросла в середньому на 4-5 в. п. й досягла 22,3% за підсумками трьох кварталів 2024 року. У структурі доходів міського бюджету без трансфертних надходжень на місцеві податки і збори припадає третина усього обсягу, цей показник також за останні роки підвищився й досяг значень 2020 року, тобто до великої війни з

росією. Однак, такі дані не можна розглядати як повною мірою об'єктивні для порівняння із загальноукраїнськими, адже показники по державі в цілому містять також надходження від податку на прибуток, який наповнює частково тільки обласні бюджети. Якщо врахувати цей аспект, то дані про відносне значення місцевих податків і зборів як джерела власних доходів місцевого бюджету на рівні Городоцької громади та України в цілому будуть порівнянні.

**Рис. 2.2. Загальні доходи та власні податкові доходи
Городоцького міського бюджету у 2020-2024 рр.**

Джерело: побудовано за [23]

Також для об'єктивності висновків простежимо динаміку надходження місцевих податків і зборів у розрізі окремих платежів. Подібно до показників на рівні держави в цілому, у Городоцькій громаді провідне фіскальне значення серед цієї групи податкових доходів відіграє єдиний податок. У 2023 році його до міського бюджету надійшло на суму 34,1 млн грн, або понад половину від сукупних обсягів місцевих податків і зборів. Подібне структурне співвідношення спостерігалось також у попередні роки, коли частка єдиного податку в місцевих податках і зборах коливалась в межах 52-53% від підсумку. Однак, за період з початку 2024 року цей показник суттєво зменшився (до 38%), тоді як податок на

майно став провідним джерелом власних податкових доходів міського бюджету. Втім, такі показники є неостаточними, оскільки терміни сплати податку на майно уже завершилися, а надходження єдиного податку до кінця 2024 року суттєво зростуть. Це відновить статус єдиного податку як провідної складової місцевих податків і зборів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Надходження від сплати місцевих податків і зборів
до Городоцького міського бюджету у 2020-2024 рр., млн грн**

Показники	2020	2021	2022	2023	2024 (9 міс.)
Місцеві податки, в т.ч.:	42,16	52,43	54,82	66,01	73,12
Податок на майно, в т.ч.:	21,38	24,92	25,48	31,89	45,06
На нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	1,35	3,23	3,53	3,81	5,02
Земельний податок	3,40	3,87	2,66	2,98	2,95
Орендна плата за землю	16,61	17,79	19,26	25,09	37,05
Транспортний податок	0,03	0,03	0,02	0,01	0,03
Туристичний збір	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Єдиний податок, в т.ч.:	20,77	27,50	29,33	34,11	28,05
З фізичних осіб	9,26	12,78	14,53	17,64	17,61
З сільськогосподарських виробників	10,89	13,50	13,50	15,34	8,82

Джерело: побудовано за [23]

Таким чином, порівняльний аналіз показників надходження до місцевих бюджетів місцевих податків та зборів на рівні держави та конкретної громади підтвердив, що вони мають вагомий роль у забезпеченні фінансової самостійності місцевого самоврядування, формуючи більше чверті власних і прирівняних до них доходів бюджету. В умовах воєнного часу місцеві податки і збори показали більш стійку динаміку надходження порівняно з іншими видами бюджетних доходів, що є додатковим аргументом на користь їхнього значення у досягненні стійкості місцевих фінансів. Перегляд складу місцевих податків і зборів та його доповнення фіскальними платежами, які раніше мали статус загальнодержавних, хоча й не збільшило одночасно обсяги бюджетних ресурсів територіальних громад, але посилює мотивацію органів місцевого самоврядування вживати заходів зі стимулювання місцевої економіки й нарощування кількості платників єдиного податку, проведення інвентаризації нерухомості та земельних ресурсів,

оновлення грошової оцінки земель та інших кроків, спрямованих на розширення бази оподаткування місцевими податками і зборами, а отже, – нарощування власних доходів бюджету, що визначають його фінансову самостійність.

2.2. Надходження від господарської діяльності й використання майна як джерела формування власних доходів місцевих бюджетів

Поряд із місцевими податками і зборами, фінансова незалежність органів місцевого самоврядування виражається також через надходження до місцевих бюджетів неподаткових доходів, які відображають підсумки діяльності місцевої влади щодо участі у господарських операціях, надання публічних послуг та ін. З точки зору відповідності цих доходів критеріям приналежності до власних, вони визначаються рішеннями органу місцевої влади, територіально локалізовані, більш того, органи місцевого самоврядування безпосередньо задіяні у їхньому адмініструванні. Тому зарахування неподаткових надходжень до складу власних доходів місцевих бюджетів цілком обґрунтоване.

Неподаткові надходження не мають фіскального значення подібного до доходів від оподаткування, адже відіграють доповнюючу роль. У розвинених країнах з ринковою економікою роль цих надходжень у формуванні бюджетних ресурсів мінімальна, що має об'єктивне пояснення. Відповідно до принципів ринкової економіки, держава не має надмірно втручатись в економічне життя і володіти значними активами, адже публічний сектор традиційно працює менш ефективно, ніж ринковий. Відтак, зменшення масштабів публічного сектору веде до зниження фіскальної ролі неподаткових доходів бюджету у формі частини прибутку від підприємств державної та комунальної власності, гарантійної чи кредитної діяльності держави та ін. Втім, реалізація концепції сервісної держави зумовлює збільшення уваги до надання населенню адміністративних та інших публічних послуг (реєстраційних, дозвільних, ліцензійних послуг, а також послуг

візування, підготовки документів, видачі патентів та ін.), що сприяє збільшенню надходжень до бюджету від них.

Відповідно до положень бюджетної класифікації, у складі неподаткових доходів місцевих бюджетів вирізняють такі групи, як «доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; інші неподаткові надходження; власні надходження бюджетних установ» [50].

Оцінюючи внесок неподаткових надходжень у забезпечення фінансової незалежності місцевого самоврядування, констатуємо його відставання від ролі власних податкових доходів місцевих бюджетів у кілька разів. Так, у 2023 році за усіма групами неподаткових надходжень до місцевих бюджетів надійшло 36,5 млрд грн, або всього 5,6% від сукупних доходів та 7,7% від суми доходів без урахування трансфертів. За три квартали 2024 року від неподаткових доходів до місцевих бюджетів поступило майже 31,0 млрд грн, їхня питома вага у сукупних доходах та доходах без урахування трансфертів підвищилась, відповідно, до 6,3% та 8,8%. Помітно, що після значного «просідання» цих показників у перший рік масштабної війни, у подальші роки неподаткові надходження демонструють стрімку висхідну динаміку, але за абсолютними значеннями вони поки займають другорядну роль у визначенні рівня фінансової незалежності місцевої влади (рис. 2.3).

Для формування об'єктивного уявлення про внесок неподаткових доходів у формування власних доходів місцевих бюджетів важливо також оцінити їхню структуру у розрізі окремих груп та видів надходжень. Понад 3/4 усього обсягу неподаткових надходжень місцевих бюджетів України утворюють власні доходи бюджетних установ, які вони отримують від надання платних послуг та іншої господарської діяльності (залучення грантів, коштів на втілення цільових заходів, від здавання приміщень та іншого майна в оренду, від розміщення тимчасово вільних коштів від наданих послуг на банківських рахунках та ін.). Таким чином, власні доходи бюджетних установ у 2023 році склали майже 27,5 млрд грн, а за три квартали 2024 року – 22,2 млрд грн. Інша господарська діяльність бюджетних

установ особливо активізувалась у 2022-2023 рр., коли вони активно залучали грантову та іншу фінансову допомогу від міжнародних партнерів та зарубіжних грантових програм, зорієнтованих на пом'якшення наслідків війни в Україні. Тільки у 2023 році обсяги власних доходів бюджетних установ з джерел, які не пов'язані із наданням платних послуг зросли удвічі (табл. 2.3).

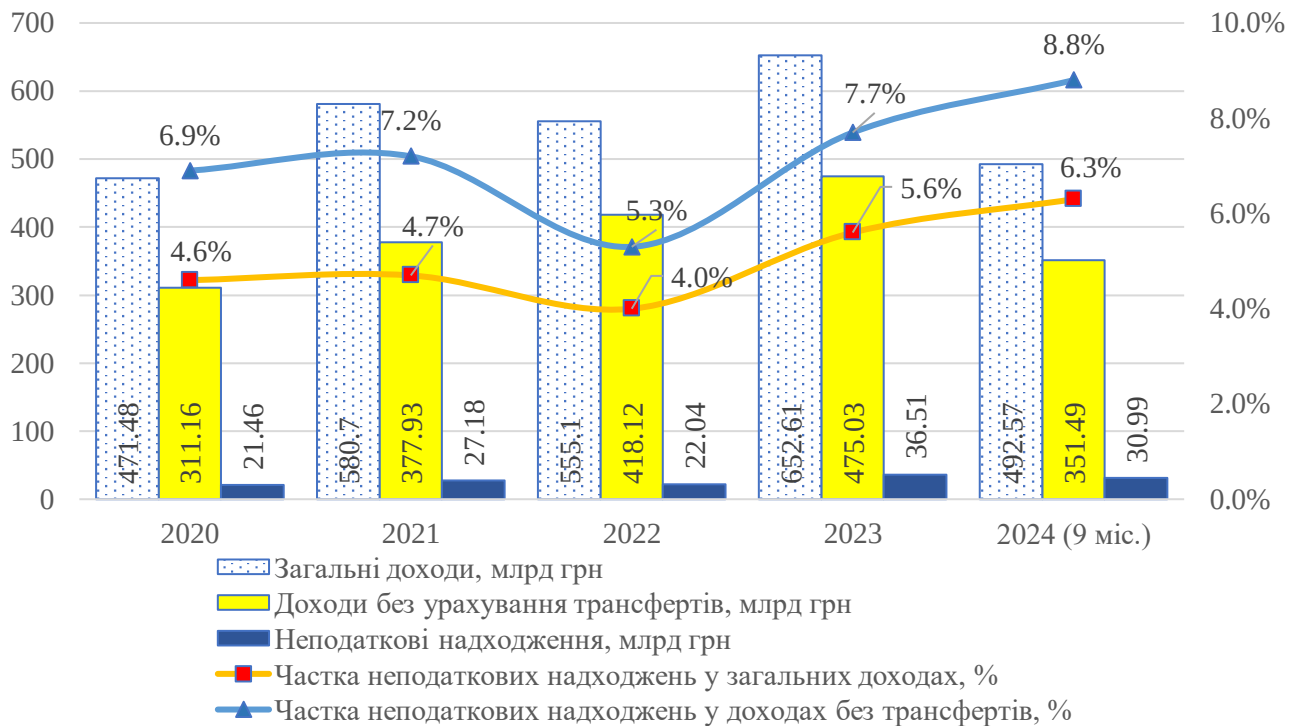

Рис. 2.3. Загальні доходи та неподаткові надходження місцевих бюджетів України у 2020-2024 рр.

Джерело: побудовано за даними [24]

Якщо оцінювати власні надходження бюджетних установ з позиції внеску у фінансову незалежність місцевого самоврядування, то їх можна сприймати доволі неоднозначно. Ці надходження є результатом діяльності не органів місцевого самоврядування, а управлінських кадрів самих бюджетних установ. Поряд з цим, органи місцевого самоврядування мають обмежені можливості визначати напрям використання цих коштів, адже вони можуть бути спрямовані на розвиток самих бюджетних установ та вирішення інших питань їхнього функціонування (таких, як поліпшення якості надання послуг та ін.). Враховуючи ці особливості, власні доходи бюджетних установ відображаються за спеціальним фондом місцевого бюджету.

Таблиця 2.3

Неподаткові надходження місцевих бюджетів України
у 2020-2024 рр., млрд грн

Показники	2020	2021	2022	2023	2024 (9 міс.)
Неподаткові надходження:	21,46	27,18	22,04	36,51	30,99
Доходи від власності та підприємницької діяльності:	1,58	1,68	1,31	1,78	1,26
Плата за розміщення тимчасово вільних коштів бюджету	0,93	0,64	0,23	0,51	0,26
Адміністративні та інші штрафи, санкції	0,30	0,51	0,46	0,93	0,75
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності:	4,12	4,80	4,27	5,30	4,46
Плата за надання адміністративних послуг	2,94	3,55	3,28	3,69	3,39
Надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом	1,03	1,07	0,89	1,17	0,87
Інші неподаткові надходження	2,56	1,81	1,19	1,96	3,11
Власні надходження бюджетних установ:	13,21	18,89	15,26	27,47	22,16
– від надання платних послуг	6,16	8,09	5,06	7,25	6,50
– з інших джерел	7,04	10,80	10,21	20,22	15,66

Джерело: побудовано за даними [24]

Серед інших складових неподаткових надходжень до місцевих бюджетів найбільше значення у контексті формування їх власних доходів мають доходи від адміністративних послуг та платежів, а також некомерційної діяльності. За цією групою обліковують надходження від надання адміністративних послуг, коштів від оренди цілісних майнових комплексів, концесійних платежів та ін. У зв'язку із розвитком мережі центрів надання адміністративних послуг в рамках реформи децентралізації значення цих доходів підвищується. Зокрема, у 2021 році вони збільшились в 1,2 рази, після «шокового» першого року масштабної війни, коли відбулось падіння показника, у наступному році, коли економіка адаптувалась до функціонування в умовах воєнного періоду, надходження від адміністративних послуг перевищили довоєнні значення – 3,7 млрд грн у 2023 році, майже 3,4 млрд грн за три квартали 2024 року. Надходження від здачі в оренду цілісних майнових комплексів, які належать до об'єктів комунальної власності, забезпечує місцевим бюджетам України надходження в обсязі 0,9-1,0 млрд грн щорічно.

Дивним з точки зору відповідності змісту та назви є склад надходжень до місцевих бюджетів від власності та підприємницької діяльності. По-перше, доволі спірним є формулювання «підприємницька діяльність держави», оскільки воно суперечить природі держави як суспільного інституту, покликаного реалізувати функції, покладені на нього суспільством. Якщо поглянути на структуру цієї групи неподаткових надходжень, то у ній превалюють доходи від розміщення тимчасово вільних бюджетних коштів на банківських депозитних рахунках, а також надходження від адміністративних та інших штрафів, санкцій. Доходи від бюджетних депозитів впродовж останніх років знижуються, що стало реакцією на критику з боку суспільства та уряду пасивної позиції місцевого самоврядування щодо можливості вирішення за рахунок вільних бюджетних коштів важливих проблем місцевого розвитку, а не заробляння додаткових доходів від депозитів. Щодо присутності у цій групі неподаткових надходжень адміністративних та інших штрафів та санкцій, то вона викликає запитання з огляду на назву самої групи, у якій міститься слово «підприємницька діяльність».

Подібно до методики оцінювання власних податкових доходів, перевіримо виявлені проблемні моменти на прикладі Городоцької територіальної громади. У 2023 році від неподаткових надходжень до міського бюджету надійшло 20,6 млн грн, що в 2,1 рази більше показників попереднього року; за період з початку 2024 року міський бюджет отримав 8,9 млн грн неподаткових доходів. Стрімкий ріст обсягу цих доходів у 2023 році був пов'язаний із збільшенням власних доходів бюджетних установ громади, зокрема з джерел, не пов'язаних з наданням платних послуг – ці доходи зросли майже втричі й досягли 14,7 млн грн. Водночас, удвічі збільшились надходження бюджетних установ від надання платних послуг – з 1,6 млн грн у 2022 році до 3,1 млн грн у 2023 році, а також до 2,9 млн грн за період трьох кварталів 2024 року (табл. 2.4).

Структура неподаткових надходжень до міського бюджету є більш простою і відображає специфіку розвитку територіальної громади в аграрно-промисловому регіоні України. Для прикладу, слабкий розвиток комунального сектору в громаді зумовив ситуацію, коли надходження від власності та підприємницької діяльності

міського бюджету представлені, фактично, лише сплаченими адміністративними та іншими штрафами і санкціями. За три квартали 2024 року від них міський бюджет отримав 0,2 млн грн, а в 2023 році взагалі спостерігалась заборгованість Городоцького міського бюджету перед платниками щодо повернення надміру сплачених штрафів.

Таблиця 2.4

Неподаткові надходження
Городоцького міського бюджету у 2020-2024 рр., млн грн

Показники	2020	2021	2022	2023	2024 (9 міс.)
Неподаткові надходження:	4,86	29,44	9,97	20,59	8,90
Доходи від власності та підприємницької діяльності:	0,05	0,07	0,43	-0,07	0,22
Адміністративні та інші штрафи, санкції	0,05	0,07	0,22	-0,07	0,21
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності:	0,99	1,85	2,25	1,88	1,72
Плата за надання адміністративних послуг	0,99	1,83	2,23	1,85	1,69
Інші неподаткові надходження	0,24	0,24	0,60	0,95	1,10
Власні надходження бюджетних установ:	3,57	27,27	6,69	17,76	5,86
– від надання платних послуг	2,00	2,88	1,63	3,11	2,89
– з інших джерел	1,57	24,39	5,06	14,65	2,96

Джерело: побудовано за [23]

Подібно до цього, надходження від адміністративних зборів та платежів, іншої некомерційної діяльності фактично представлені у міському бюджеті одним джерелом – платежами за надання адміністративних послуг, їхня частка складає 97-98% від підсумку. Надходження від оренди цілісних майнових комплексів у складі власних доходів міського бюджету є мізерними (близько 2,1 тис. грн у рік), що їх складно відобразити в аналітичній таблиці.

Окремо слід приділити увагу оцінюванню доходів місцевих бюджетів від операцій з капіталом, які характеризують результати прийнятих рішень органів місцевого самоврядування щодо розпорядження комунальним майном, землею та іншими ресурсами. Ці надходження також повною мірою відповідають критеріям для їх зарахування до складу власних доходів бюджету, що визначають рівень фінансової незалежності місцевого самоврядування. Зрозуміло, що в періоди

значних суспільно-політичних та економічних потрясінь ці надходження значно зменшуються, оскільки місцеві ради вирішують відкласти ухвалення рішень про продаж майнових цінностей, земельних ділянок та інших активів громади до більш стабільного періоду. Для прикладу, надходження до місцевих бюджетів від продажу капіталу демонстрували відносну стабільність впродовж останніх років, крім 2022 року, коли рівень безпекових ризиків та невизначеності ситуації сягнув «пікових» значень. У перший рік великої війни ці надходження скоротились на третину. Однак, уже в 2023-2024 рр. обсяг доходів місцевих бюджетів від продажу капіталу повернувся до довоєнних параметрів (додаток А).

На відміну від загальноукраїнського рівня, динаміка доходів міського бюджету від продажу капіталу у Городоцькій територіальній громаді була більш вираженою. Зокрема, якщо у довоєнний період ці доходи, хоча й демонстрували значне зростання (у 2,4 рази у 2021 році порівняно з попереднім роком), але в абсолютному вимірі залишалися незначними, з початком повномасштабної війни з росією показують значне збільшення обсягів. Так, у 2022 році міський бюджет отримав від продажу комунальної власності майже 7,8 млн грн, у 2023 році – більше 8,8 млн грн, а за три квартали 2024 року – понад 24,2 млн грн. Завдяки цьому, частка цих надходжень у структурі сукупних доходів міського бюджету зросла до 7,3%, а в доходах без урахування трансфертів – до 11,0%. Ці показники майже втричі перевищують значення попередніх двох років та вдесятеро – дані довоєнного періоду. Але особливою ознакою цих надходжень є їх нерегулярний характер, адже орган місцевого самоврядування не може одноразово розпродати свою власність, не викликавши цим обурення з боку мешканців громади. Крім того, на відміну від загальноукраїнського рівня, де близько чверті надходжень від операцій з капіталом у доходах місцевих бюджетів складають кошти від продажу основного капіталу, у Городоцькій громаді ці надходження представлені лише результатом від продажу землі.

Розділ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ЗБІЛЬШЕННЯ ВЛАСНИХ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Однією із найуспішніших реформ останнього десятиліття в Україні стала реформа місцевого самоврядування, покликана зміцнити роль органів місцевої влади у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальних громад, вирішенні важливих проблем місцевого значення, сприяння підвищенню якості життя громадян. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування, що стало визначальним моментом цієї реформи, супроводжувалось зміцненням їхніх доходів за рахунок вдосконалення міжбюджетних відносин, перерозподілу тих фіскальних платежів, які наповнюють бюджети відразу кількох рівнів бюджетної системи, а також внесення коректив у склад місцевих податків і зборів. Завдяки цьому органи місцевого самоврядування розширили свою фінансову незалежність від уряду, формуючи значний обсяг бюджетних ресурсів за рахунок власних дохідних джерел.

Зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування має не тільки економічний ефект, що полягає у розширенні фінансових можливостей місцевої влади реалізовувати важливі для громади проекти та вирішувати проблеми, але й управлінські та соціальні наслідки. Як зазначає К. Павлюк, це дає можливість «суттєво посилити відповідальність органів місцевої влади за вирішення завдань життєзабезпечення та розвитку територій, ...впливати на стратегію розвитку місцевої економіки» [49, с. 114-117]. За висновками П. Святевича, зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування «неминуче спричиняє до урізноманітнення варіантів рішень, що ухвалюються органами місцевої влади, сприяє застосуванню новаторських підходів й розповсюдженню передового досвіду» [4, с. 1-2]. Незважаючи на можливі застереження, що посилення рівня фінансової незалежності місцевого самоврядування поглиблює міжрегіональні відмінності та диспропорції територіального розвитку, «органи місцевої влади

мають володіти правом самостійно визначати обсяг і структуру всіх доходів та витрат, які за своєю сутністю підходять для місцевого рівня влади» [44, с. 42]. Таким чином, зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування веде до утвердження демократичних засад урядування, розширення залученості громади до реалізації завдань публічної влади, вирішення проблем місцевого розвитку.

Важливою умовою реальності фінансової незалежності місцевої влади є те, щоб збільшення її фінансових можливостей відбувалось передусім за рахунок нарощування власних доходів, а не шляхом збільшення фінансової підтримки з боку центрального уряду. Для стимулювання громад до об'єднання, на початку реформи децентралізації уряд надавав об'єднаним громадам трансферти для їх розвитку, реалізації проєктів місцевого значення. Однак, в сучасних умовах воєнного часу програми інвестиційних трансфертів в більшості були згорнуті, а перед місцевим самоврядуванням постало питання залучення альтернативних джерел коштів для збереження видатків розвитку. Відтак, важливим є задіяння внутрішніх резервів для нарощування власної ресурсної бази місцевих бюджетів, що найбільше відповідає ідеї про фінансову незалежність самоврядування на рівні громад.

Зважаючи на провідну роль податкових надходжень у визначенні рівня фінансової незалежності місцевого самоврядування, у вдосконаленні податкової складової формування бюджетних ресурсів, на наш погляд, закладені головні можливості збільшення власних доходів місцевих бюджетів. Найперше, слід звернути увагу на вирішення проблемних моментів функціонування місцевих податків та зборів, які найбільше формують параметри фінансової незалежності місцевого самоврядування. Ці проблеми з погляду можливостей місцевої влади впливати на їхнє вирішення доцільно розмежовувати на тактичні й стратегічні. Тактичними є проблеми, що виникають внаслідок недоліків або недопрацювань місцевої влади, зокрема щодо належного обліку податкової бази формування місцевих податків і зборів, визначення інших елементів. Стратегічні проблеми

неможливо вирішити рішеннями місцевих рад, вони потребують втручання з боку державних органів представницької та виконавчої влади.

Хоча найважливішим серед місцевих податків за фінансовим значенням є єдиний податок, завдяки податковим новаціям останніх років резерви зростання обсягів його сплати до місцевих бюджетів в експертному середовищі пов'язують не із вдосконаленням його законодавчого забезпечення, а з розвитком бізнесу та збільшенням кількості платників. Введення з початку 2022 року норми щодо обов'язкового використання РРО та ПРРО усіма платниками єдиного податку II та III груп практично нейтралізувало можливості використання схеми дрібнення господарського обороту підприємств, щоб не перевищити поріг застосування спрощеної системи оподаткування, змушало до мінімуму обсяги приховування доходів. За оцінками фахівців Інституту соціально-економічної трансформації, на теперішній час обсяги бюджетних втрат від тих, хто все ще використовує схеми дрібнення господарського обороту для зменшення податкових зобов'язань не перевищують 2,5-3,0 млрд грн у рік [25]. Зважаючи на це, рекомендації вчених більшою мірою спрямовані на покращення умов функціонування платників єдиного податку, зручності ведення обліку і визначення податкових зобов'язань, ніж на пошук способів мінімізувати випадки ухилення від його сплати.

Серед пропозицій, які можуть сприяти збільшенню надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів доцільно визначити: стимулювання громадян сумлінно слідкувати, чи проведена покупка через РРО та брати фінансовий чек, який фіксує дохід платника єдиного податку; сконцентрувати увагу податкових органів на ретельному аналізі діяльності лише ризикових категорій платників єдиного податку, визначених на підставі прискіпливого оцінювання масштабів діяльності та виробничого потенціалу; жорстка протидія нелегальному обігу товарів і послуг без оформлення документів та сплати податків, що викривляє підприємницьке середовище та ставить офіційних підприємців у неконкурентне становище.

Потребує вирішення проблема зловживань податкових органів при проведенні податкових перевірок, що особливо актуально для платників єдиного

податку, які окремо сплачують податок на додану вартість. Дослідження Ради бізнес-омбудсмена показують, що понад 2/3 підприємців відзначають проблеми із втручанням податкових органів у бізнес, найчастіше із блокуванням накладних з податку на додану вартість, що завдає їм значних збитків. «Податкові перевірки ділова спільнота сприймає як фіскально-каральний інструмент держави» [14], а в практиці взаємодії податкових органів та бізнесу тотально домінує упереджене ставлення до платників податків як до потенційних порушників закону. Як свідчать дані бізнес-омбудсмена, виявлення порушень є ідеєю-фікс податкових органів, які намагаються їх знайти за будь-яку ціну. «У 2020 році складанням актів закінчувалися 53,2% позапланових документальних перевірок, у 2023 році – 75,1%; для фактичних та планових перевірок цей показник сягав 90%» [11]. Але обсяги донарахувань за результатами податкових перевірок складають всього 0,25% доходів зведеного бюджету, понад 1/2 актів платники податків успішно оскаржують у судах, але витрачають при цьому значні кошти на судові розгляди. Відмова від такої репресивної практики взаємин між податковими органами та бізнесом дасть можливість не тільки зекономити значні бюджетні кошти, але й покращить бізнес-середовище, що в підсумку обернеться додатковими доходами бюджетів усіх рівнів.

Більш вагомі резерви збільшення власних доходів місцевих бюджетів закладені у податку на майно. Найбільші дискусії на сьогодні серед науковців та практиків викликає застосування кількісного підходу при визначенні податкової бази для розрахунку сум податкових зобов'язань з податку на нерухомість. Як слушно зазначають В. Дем'янишин та В. Горин, «якщо базою оподаткування виступає площа нерухомості, а не її вартість, тоді місце розташування об'єкта нерухомості та його ціна ніяк не впливають на суму податку, що суперечить економічній логіці та порушує принцип справедливості оподаткування. Очевидно, що перспективи господарського використання об'єкта нерухомого майна у центрі крупного населеного пункту та на його околиці, або у невеликому центрі територіальної громади абсолютно різні, як відрізняються і потенційні доходи від такого використання» [20]. Зважаючи на це, податок на нерухомість в його формі,

що існує на даний час, має чітко виражену дискримінаційну та регресивну дію стосовно громадян з низькими доходами та є лояльним до заможних прошарків суспільства. Саме перехід до вартісного методу визначення бази оподаткування дасть можливість усунути ці негативні моменти податку на нерухоме майно та, водночас, матиме значний ефект у розумінні збільшення надходжень від його сплати. Можливим ризиком від такого кроку можуть стати маніпуляції з вартістю об'єктів нерухомого майна для зниження податкових зобов'язань, але вони можуть бути вирішені шляхом впровадження індикативних цін та принципів, які закладені у механізм трансфертного ціноутворення.

Вагомим бар'єром для переходу до вартісного методу при оподаткуванні нерухомості є те, що відповідні зміни не можуть бути ухвалені на рівні органів місцевого самоврядування і потребують внесення змін до законодавства. Однак, до компетенції місцевого самоврядування належить вжиття заходів для того, щоб належним чином обліковувати базу оподаткування шляхом проведення інвентаризації нерухомого майна у громаді, ведення реєстрів платників податку на нерухомість та ін. Зокрема, інвентаризація нерухомого майна у громаді може мати наслідком виявлення майнових об'єктів, які не мають власників, що дає право органу місцевого самоврядування розпочати процедуру переведення цього майна у статус комунального із подальшим використанням на благо громади.

Проблемним моментом функціонування цього податку є також можливість ухилення від його сплати шляхом неоформлення документів на право володіння нерухомістю або відстрочення введення в експлуатацію будівлі. Непоодинокими є випадки, коли громадяни не мають належно оформлених правоустановчих документів на житлову нерухомість, особливо це стосується сільських громад. Це виключає їх з числа платників податку на нерухомість. Поряд з цим, все більшого поширення в Україні набуває інша схема уникнення від податку, яка передбачає збереження нерухомості у статусі довгобуду. Об'єкти незавершеного будівництва не можуть виступати об'єктом оподаткування, що веде до втрати бюджетних доходів. Ситуацію погіршує те, що зазвичай схему використовують заможні громадяни або компанії, які таким чином виводять з-під оподаткування

елітну житлову нерухомість, роками не сплачуючи податок. Якщо уникнення від сплати податку на нерухомість з боку власників сільських хат, що не мають належної документації є результатом недостатньої поінформованості, що можна вирішити шляхом проведення роз'яснювальної роботи про можливі ризики збереження житла у такому статусі (втрата права на житло через його незаконне переоформлення та ін.), то такі дії з боку власників елітної нерухомості є свідомими та вимагають іншої форми реагування. На наш погляд, це потребує внесення змін до законодавства щодо обмеження строків перебування майнових об'єктів у статусі недобудов (з визначеним рівнем готовності об'єкта, наприклад, більше 90%), після закінчення яких об'єкт з погляду норм оподаткування буде розглядатись як завершений із поширенням на нього усіх правил розрахунку сум податкового зобов'язання.

Попри незначне фіскальне значення, вагомі резерви збільшення доходів закладені у зборі за місця для паркування транспортних засобів, який на даний час характеризується значними масштабами зловживань та ухилення від сплати. Як свідчать результати досліджень громадських інституцій, для ринку послуг з паркування транспорту характерні значні масштаби тіньового обороту діяльності, робота без оформлення дозвільної документації, заниження виробничих площ та ін. Зокрема, детальне розслідування масштабів зловживань на ринку цих послуг у м. Києві засвідчило, що кількість місць для паркування нерідко занижується у кілька разів, що обертається для міського бюджету значними втратами доходів [60]. Крім цього, потребує вирішення проблема заниження обсягів реалізації з боку операторів паркувальних майданчиків. Відповідно до звітності операторів, у м. Києві експлуатація паркувальних майданчиків дає до міського бюджету в розрахунку на одне паркомісце стільки доходу, скільки вартує лише одна година паркування, що є явним шахрайством. Вирішити цю проблему може обладнання усіх паркувальних просторів засобами відеоспостереження та відеофіксації часу перебування автомобілів на паркомісцях та їх заповненості. Також поступово вирішується проблема приховування виручки від оплати паркування за рахунок впровадження безконтактних способів розрахунку за ці послуги, зокрема таких

як мобільні додатки для оплати паркування у режимі онлайн. Завдяки цим діям можливо вивести з тіньового обігу більшу частину обороту ринку паркувальних послуг та суттєво підвищити фіскальну віддачу від збору за місця для паркування транспортних засобів.

У пошуку резервів збільшення власних доходів місцевих бюджетів не слід ігнорувати також можливості нарощування неподаткових надходжень. Зокрема, значні перспективи щодо цього має розвиток практики застосування штрафних санкцій за різного роду порушення, такі як недотримання правил благоустрою, прояви девіантної антисоціальної поведінки у громадських місцях та ін. Проте, можливості органів місцевого самоврядування у цій сфері доволі обмежені, адже розміри штрафних санкцій визначаються на рівні законодавства. Для більшості випадків порушення суспільних норм поведінки, протиправних дій передбачені доволі «поблажливі» розміри штрафних санкцій, що з одного боку, не спонукає громадян дотримуватись правил правопорядку, а з іншого боку, місцеві бюджети недоотримують власні доходи. Причиною цього є прив'язування розміру санкцій до неоподаткованого мінімуму, який не змінювався з часу його введення у 1996 році. У цьому році неоподатковуваний мінімум становив 17 грн, або 113% від рівня мінімальної заробітної плати. З того часу мінімальний стандарт оплати праці зріс до 8 тис. грн, а розміри неоподаткованого мінімуму не змінилися. Відповідно, розміри штрафних санкцій за порушення правил благоустрою у населених пунктах складають від 340 до 1360 грн для громадян, від 850 до 1700 грн – для посадових осіб та підприємців. Очевидно, що такі розміри штрафних санкцій не можуть суттєво вплинути на бажання дотримуватись норм поведінки у суспільстві. Підвищення розмірів штрафних санкцій до параметрів, які були на час введення неоподаткованого мінімуму доходів не тільки дисциплінуватиме мешканців громад, але й дасть можливість суттєво поповнити місцевий бюджет.

Також необхідно приділити увагу підвищенню бюджетної ефективності від використання комунального майна, зокрема щодо отримання доходів від здавання його в оренду. В сучасних умовах непоодинокими є випадки передачі об'єктів комунальної нерухомості в оренду на непрозорих конкурсах або взагалі

без них. Недостатньо регламентованими є правила та процедури взяття об'єктів комунальної власності в оренду, розрахунку плати за неї. Багато територіальних громад практикують надання преференційного права окремим господарюючим суб'єктам на взяття в оренду об'єктів комунальної власності або надають пільги з орендної плати. Все це зумовлює втрати бюджетних доходів. Більш того, іноді передача в оренду певного об'єкта комунальної власності є першим кроком для його подальшої приватизації, внаслідок чого громада втрачає не тільки поточні, але й довгострокові доходи. Ще більшими є бюджетні втрати від маніпуляцій із землею комунальної власності – у багатьох громадах земельні ділянки віддають у користування комунальним та іншим структурам або передають громадянам за їхнім зверненням, а в подальшому ці ділянки продаються на відкритому ринку комерційним структурам без надходжень до місцевого бюджету.

Вирішення цієї проблеми вимагає чіткої формалізації процедур оренди об'єктів комунального майна через відповідні нормативні документи, схвалені рішеннями місцевої ради при високому рівні відкритості голосування. Поряд з цим, доцільним є впровадження цифрових технологій у процедури управління комунальним майном, які зменшать можливості для корупції. Розроблення на рівні громади геоінформаційної карти комунальної власності, веб-сторінки, де будуть відображені ці об'єкти, строки їх оренди, розміри орендної плати та інша інформація, а також терміни, умови та проведення конкурсів на право оренди для вакантних об'єктів майна комунальної власності звузить «поле» корупційних можливостей та сприятиме збільшенню власних доходів місцевих бюджетів.

ВИСНОВКИ

Проблеми забезпечення фінансової бази діяльності органів місцевої влади зберігають свою актуальність навіть в умовах воєнного часу, адже їх вирішення є невід'ємною запорукою успішної демократизації суспільного життя, втілення конституційної норми щодо реалізації принципу народовладдя. Серед найбільш вагомих цілей еволюції місцевого самоврядування є зміцнення його фінансової самостійності, що може надати потужного поштовху до сталого економічного і соціального розвитку територіальних громад.

Тлумачення сутності фінансової незалежності місцевого самоврядування має дискусійний характер. У наукових працях поряд із цим терміном отримали застосування інші близькі за змістом поняття фінансової автономії, фінансової самостійності та ін. Узагальнення наукових поглядів дало можливість визначити фінансову незалежність у її проактивній інтерпретації як забезпечену правами, повноваженнями і фінансовими ресурсами можливість мешканців територіальної громади через органи місцевої влади самостійно вирішувати питання власного розвитку. Ключовою рисою фінансової незалежності місцевого самоврядування є володіння та розпорядження органами місцевого самоврядування власними фінансовими ресурсами, при цьому їхній обсяг має відповідати закріпленим за цим органом повноваженням.

Найбільше значення для забезпечення фінансової незалежності місцевого самоврядування мають доходи місцевих бюджетів. Ґрунтовний аналіз наукових поглядів підтвердив доцільність застосування як критеріїв для ідентифікації власних доходів місцевих бюджетів таких: по-перше, територіальна локалізація як залежність від рішень органу місцевого самоврядування як щодо визначення їхніх параметрів, а також зусиль щодо розвитку бази утворення; по-друге, повне зарахування до місцевого бюджету, без розщеплення між бюджетами різного рівня.

Місцеві податки і збори відіграють головну роль у забезпеченні фінансової незалежності місцевого самоврядування. Проведення у 2015 році бюджетної

реформи призвело до різкої зміни фіскального значення цих податків та зборів у формуванні ресурсів місцевих бюджетів, цей показник збільшився у кілька разів. Сукупний обсяг їхнього надходження до місцевих бюджетів упродовж останніх років зростає – у 2023 році він становив понад 100,0 млрд грн, а за три квартали 2024 року – більше 87,7 млрд грн. Завдяки цьому, питома вага місцевих податків та зборів у складі загальних доходів місцевих бюджетів установилась на рівні 23-24% у довоєнні роки, 20-21% – у перші роки масштабної війни з росією, 25% – за перші квартали 2024 року.

Найбільше фіскальне значення серед місцевих податків та зборів має єдиний податок, від якого формується щорічно близько 55-60% сукупного обсягу відповідних надходжень до місцевих бюджетів. Основний внесок у цю суму здійснює сплата єдиного податку фізичними особами – підприємцями, для яких він свого часу і був впроваджений. Вони у 2023 році сплатили до місцевих бюджетів 38,0 млрд грн єдиного податку, або майже 70% від підсумку. Другим за значенням у формуванні власних доходів місцевих бюджетів серед місцевих податків є податок на майно, який об'єднує у своєму складі кілька окремих фіскальних платежів. Від оподаткування різних видів майна у 2023 році до місцевих бюджетів надійшло 43,8 млрд грн, що практично відповідає рівню останнього довоєнного року. Для об'єктивності отриманих висновків аналіз ролі місцевих податків та зборів у формуванні власних доходів місцевих бюджетів був проведений також на рівні бюджету Городоцької міської громади, який повною мірою підтвердив загальноукраїнські тенденції.

Фінансова незалежність органів місцевого самоврядування виражається також через надходження до місцевих бюджетів неподаткових доходів, які відображають підсумки діяльності місцевої влади щодо участі у господарських операціях, надання публічних послуг та ін. Неподаткові надходження не мають фіскального значення подібного до доходів від оподаткування, адже відіграють доповнюючу роль. Так, у 2023 році за усіма групами неподаткових надходжень до місцевих бюджетів надійшло 36,5 млрд грн, або всього 5,6% від сукупних доходів та 7,7% від суми доходів без урахування трансфертів. За три квартали

2024 року від неподаткових доходів до місцевих бюджетів поступило майже 31,0 млрд грн, їхня питома вага у сукупних доходах та доходах без урахування трансфертів підвищилась, відповідно, до 6,3% та 8,8%. Понад 3/4 усього обсягу неподаткових надходжень місцевих бюджетів України утворюють власні доходи бюджетних установ, які вони отримують від надання платних послуг та іншої господарської діяльності.

Зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування має не тільки економічний ефект, що полягає у розширенні фінансових можливостей місцевої влади реалізовувати важливі для громади проекти та вирішувати проблеми, але й управлінські та соціальні наслідки. Головні можливості збільшення власних доходів місцевих бюджетів закладені у вдосконаленні податкової складової формування бюджетних ресурсів. Завдяки податковим новаціям останніх років резерви зростання обсягів сплати єдиного податку до місцевих бюджетів в експертному середовищі пов'язують не із вдосконаленням його законодавчого забезпечення, а з розвитком бізнесу та збільшенням кількості платників.

Серед пропозицій, які можуть сприяти збільшенню надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів доцільно визначити: стимулювання громадян сумлінно слідкувати, чи проведена покупка через РРО та брати фіскальний чек, який фіксує дохід платника єдиного податку; сконцентрувати увагу податкових органів на ретельному аналізі діяльності лише ризикових категорій платників єдиного податку, визначених на підставі прискіпливого оцінювання масштабів діяльності та виробничого потенціалу; жорстка протидія нелегальному обігу товарів і послуг без оформлення документів та сплати податків, що викривляє підприємницьке середовище та ставить офіційних підприємців у неконкурентне становище. Також потребує вирішення проблема зловживань податкових органів при проведенні податкових перевірок, що особливо актуально для платників єдиного податку, які окремо сплачують податок на додану вартість.

Більш вагомим резервом збільшення власних доходів місцевих бюджетів закладені у податку на майно. Перехід до вартісного методу визначення бази оподаткування дасть можливість усунути негативні моменти податку на нерухоме

майно та, водночас, матиме значний ефект у розумінні збільшення надходжень від його сплати. Проблемним моментом функціонування цього податку є також можливість ухилення від його сплати шляхом неоформлення документів на право володіння нерухомістю або відстрочення введення в експлуатацію будівлі. Це потребує внесення зміни законодавства щодо обмеження строків перебування майнових об'єктів у статусі недобудов (з визначеним рівнем готовності об'єкта, наприклад, більше 90%), після закінчення яких об'єкт з погляду оподаткування буде розглядатись як завершений із поширенням на нього правил розрахунку сум податкового зобов'язання.

Вагомі резерви збільшення доходів бюджету закладені у зборі за місця для паркування транспортних засобів, який на даний час характеризується значними масштабами зловживань та ухилення від сплати. Вирішити ці проблеми може обладнання усіх паркувальних просторів засобами відеоспостереження та відеофіксації часу перебування автомобілів на паркомісцях та їх заповненості. Доцільно також звернути увагу на практику застосування штрафних санкцій за різного роду порушення, такі як недотримання правил благоустрою, прояви девіантної антисоціальної поведінки у громадських місцях та ін. Для більшості випадків порушення суспільних норм поведінки, протиправних дій передбачені доволі «поблажливі» розміри штрафних санкцій, що з одного боку, не спонукає громадян дотримуватись правил правопорядку, а з іншого боку, місцеві бюджети недоотримують власні доходи. Підвищення розмірів штрафних санкцій до параметрів, які були на час введення неоподатковуваного мінімуму доходів не тільки дисциплінуватиме мешканців громад, але й дасть можливість суттєво поповнити місцевий бюджет.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rusin V., Kvasnytsia O. Research of reserves of strengthening the income base of budgets of united territorial communities in decentralization conditions. *Technology audit and production reserves*. 2019. No 1 (5(45)). pp. 23–28. URL: <https://doi.org/10.15587/2312-8372.2019.164069>
2. Söller-Winkler M. Financial autonomy: At the heart of local government! URL: <https://decentralization.ua/en/news/13610>
3. Stasiak J. Financial autonomy of local government. *Globalization, the State and the Individual*. 2021. No 27 (1). pp. 36-50. URL: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.0091>.
4. Swianiewicz P. Foundations of Fiscal Decentralization: Benchmarking Guide for Countries in Transition / Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute. Budapest: Arktisz Studio, 2003. 58 p.
5. Боднар Т., Коваль М. Фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія: Економічні науки. 2024. № 2. С. 483-489.
6. Буковинський С. До питання модернізації державних і місцевих фінансів. *Світ фінансів*. 2012. Вип. 2. С. 188-193.
7. Бюджетна система: підручник / С. І. Юрій та ін.; за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 624 с.
8. Василик О. Д. Про фінансову незалежність органів місцевого і регіонального самоврядування. *Актуальні проблеми управління територіями в Україні: Матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–27 листопада 1992 р.)*. К., 1993. С. 120–122.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
10. Величко О. В. Бюджетна політика та особливості її формування в умовах нестабільності соціально-економічного розвитку. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 1 (19). С. 83-87.

11. Винокуров Я. Ручний контроль та презумпція вини. Що з Податковою і чому влада не хоче її реформувати? Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/05/15/713673/>
12. Вовна Н. Наукова парадигма доходів місцевих бюджетів. *Світ фінансів*. 2007. Вип. 2 (11). С. 49-62.
13. Глущенко О., Швайко М., Єрьоменко Р. Фінанси місцевого самоврядування у воєнних умовах: сучасні тенденції, виклики, проблеми та шляхи розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія: Економічні науки. 2024. № 4. С. 293-297.
14. Гордієць І. Підходи до податкових перевірок потребують оновлення. URL: <https://lifebuh.com.ua/organizatsijni-pytannya/2024/06/06/20116/>
15. Горин В. П., Була П. В., Чорноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/52087>
16. Горин В. П., Булавинець В. М. Плата за землю як інструмент фіскального регулювання суспільного добробуту. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 46-52. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/52315>
17. Горин В. П., Глушко М. С. Економічний зміст та середовище формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування від оподаткування. *Ефективна економіка*. 2023. № 13. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1692>
18. Горин В. П., Савчук С. В. Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану. *Агросвіт*. 2023. № 13-14. С. 11-20. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48273>
19. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 496 с.

20. Дем'янишин В., Горин В. Податок на майно як інструмент фінансового регулювання суспільного добробуту. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 3. С. 40-50. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/handle/316497/40891>
21. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П. Роль податкового потенціалу в розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Світ фінансів*. 2021. № 1 (66). С. 77–88.
22. Десятнюк О. М., Шаповалов Є. О. Актуальні питання формування дохідної частини місцевих бюджетів у контексті адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 3. С. 76-86.
23. Доходи бюджету Городоцької міської територіальної громади. Державний веб-портал відкритих даних Openbudget.gov.ua. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/2252700000/local-incomes>
24. Доходи місцевих бюджетів України. Державний веб-портал відкритих даних Openbudget.gov.ua. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>
25. Дубровський В., Черкашин В., Гетман О. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. Аналітична доповідь. К.: Економічна експертна платформа; Інститут соціально-економічної трансформації, 2023. 53 с. URL: <https://iset-ua.org/images/Shemi-2023-final5.pdf>
26. Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. *Агросвіт*. 2020. № 3. С. 3-12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.3>.
27. Квасниця О., Андросюк Д. Фінансова незалежність місцевого самоврядування: теоретичний дискурс. *Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів*: збірн. матер. XXI Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених (м. Тернопіль, 24 трав. 2024 р.). Т. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2024.
28. Квасниця О., Андросюк Д., Мудрий Т. Перспективи зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування. *Фінансове забезпечення сталого розвитку*: збірник наукових праць. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. Вип. 4.
29. Кириленко О. П. Місцеві фінанси: навч. посіб. Тернопіль: Астон, 2004. 140 с.

30. Кириленко О. П. Фінансова незалежність місцевого самоврядування. *Фінанси України*. 2001. № 1. С. 34-39.
31. Кириленко О. П. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів*. 2022. № 4. С. 68-80.
32. Кириленко О., Баранець Я. Досвід забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. *Вісник ТНЕУ*. 2020. № 3. С. 54-68.
33. Клець Л. Є. Система кількісних показників фінансової автономії місцевих органів влади. *Вісник Донецького інституту економіки та господарського права*. 2009. № 1. С. 46-57.
34. Корнєєв М. В. Удосконалення теоретико-методологічного забезпечення узагальнюючої оцінки рівня фінансової автономії. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 7 (97). С. 229-235.
35. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України: навч. посіб. К.: Знання, 1999. 487 с.
36. Крисоватий А. І. Воєнні реалії фіскального простору публічних фінансів України. *Світ фінансів*. 2023. Випуск 1 (74). С. 8-30. DOI: 10.35774/SF2023.01.008
37. Крисоватий А. І., Валігура В. А. Новації та напрями вдосконалення податкового законодавства України в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2022. № 6. С. 33-53. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.06.033>
38. Лісовська Л. Фінансове підґрунтя місцевого самоврядування в Україні: стан та перспективи розвитку. *Світ фінансів*. 2012. Вип. 2. С. 91–97.
39. Лобода Н. О. Податковий кодекс України і оподаткування доходів фізичних осіб: контекстуальний аналіз. *Економічні науки*. 2013. Вип. 10 (1). С. 113-119.
40. Лободіна З. Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 412 с.
41. Луніна І. Місцеві бюджети України: пошук нових підходів до проведення реформ. *Економіка України*. 1998. № 3. С. 31-41.
42. Луніна І. О. Державні фінанси України в перехідний період: монографія / [відп. ред. Б. Є. Кваснюк]. К.: НАН України; Ін-т економічного прогнозування, 2000. 296 с.

43. Луніна І. О., Серебрянська Д. М. Методологічні засади моніторингу місцевих бюджетів у контексті забезпечення стабільності державних фінансів. *Фінанси України*. 2013. № 7. С. 33-43.
44. Лучка А. Оптимальні межі фінансової незалежності місцевого самоврядування: в пошуках компромісу. *Світ фінансів*. 2006. Вип. 4. С. 38-44.
45. Лучка А. А. Бюджетний потенціал фінансової незалежності місцевого самоврядування: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 275 с.
46. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49323>
47. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу: аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.]; за ред. В. Г. Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 54 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad-stiykist-gromad_1_gotove_0.pdf
48. Напалкіна Ю., Мейш А. Фінансова самостійність місцевого самоврядування як передумова ефективної бюджетної політики. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія: Економічні науки. 2015. № 2, Т. 2. С. 313-316.
49. Павлюк К. В. Фінансові ресурси держави: Монографія. К.: НІОС, 1997. 176 с.
50. Про бюджетну класифікацію: Наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text>
51. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

52. Пушак Я. Я. Резерви підвищення забезпеченості дохідної частини місцевих бюджетів. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2011. № 1 (10). С. 29-32.
53. Рябушка Л., Дехтяр Н., Федченко В. Фінансова автономія місцевого самоврядування: аналіз та оцінка. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: економіка та управління. 2024. № 11. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-08-04>
54. Савчук С. В. Формування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 36. С. 441-447.
55. Сидор І. Власні і закріплені доходи місцевих бюджетів: проблеми формування та резерви зростання. *Вісник THEU*. 2014. № 3. С. 20-29. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/4698/1/Сидор%20І..pdf>
56. Сидор І. П., Карпишин Н. І. Місцеве оподаткування у контексті фінансового забезпечення суспільних послуг. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8182>
57. Сидор І. П., Коваль С. Л. Фінансові аспекти функціонування територіальних громад: теоретико-концептуальний зріз. *Економічні студії*. 2021. № 1 (31). С. 130–137. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45619>
58. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>
59. Швайко М. Л., Оковита А. В. Наповнення дохідної частини місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Науковий журнал «Соціальна економіка»*. 2022. Випуск 64. С. 159-169.
60. Як крадуть гроші на київських парковках. Розслідування. Офіс трансформації. URL: <https://transformation.org.ua/blog/rozsliduvannja-blog/jak-kradut-groshi-na-kiiivskih-parkovkah-rozsliduvannja-ofis-transformacii/>

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ**

Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

Андросюк Дарія Миколаївна

**ВЛАСНІ ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЯК ОСНОВА ФІНАНСОВОЇ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ**

Спеціальність 072 – фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок
Освітньо-професійна програма «Фінанси»

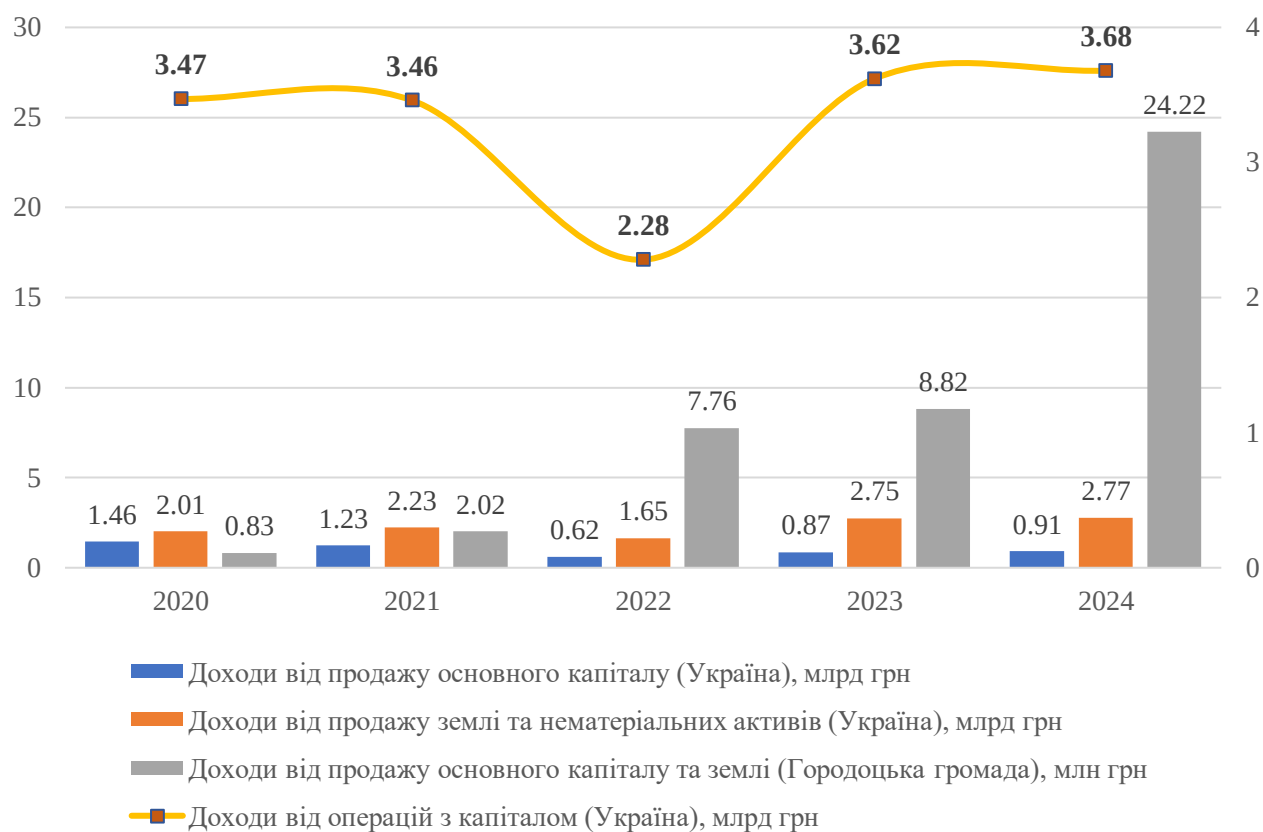
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Магістр»

Частина 2

ДОДАТКИ

Тернопіль – 2024

Додаток А

**Доходи від операцій з капіталом у місцевих бюджетах України
та Городоцькому міському бюджеті у 2020-2024 рр.**

Джерело: побудовано за [23; 24]